

Z OBSAHU ČÍSLA

Promoce 2011

Noví vedoucí pracovníci

Poslední přednáška

Profesor Vilo Jurkovič

Černobílé poklady z archívu muzea (2)
– stará a nová nemocnice

Historie královéhradeckých špitálů,
nemocnic a všeho, co se lékařství
týká (2)

Galerie Na Hradě - Východočeský
výtvarný salon

Lékařství starých Egypťanů I.

Historie medicíny ve filatelii (10)

Z historie českých špitálů: Doksy

Země lidí objektivem Jana Smita:
Efesos

Cenu Josefiny Napravilové za rok 2011 získal MUDr. Vojtěch Mezera

◀ *Na titulní straně detail žezla, na něž při promoci absolventi přísahají*

Časopis SCAN založil a v letech 1991–2005 byl jeho vedoucím redaktorem PhDr. Vladimír Panoušek.

Šéfredaktor: Prof. MUDr. Ivo Šteiner, CSc. Sekretářka redakce Alena Hejnová. Adresa redakce steiner@lfhk.cuni.cz

Redakční rada: PhDr. Josef Bavor, prof. MUDr. RNDr. Miroslav Červinka, CSc., Mgr. Martin Formánek, doc. MUDr. Leoš Heger, CSc., doc. MUDr.

Roman Chlábek, Ph.D., prof. MUDr. Ladislav Chrobák, CSc., Bc. Iveta Juranová, Ing. Eva Kvapilová, prof. MUDr. Vladimír Palička, CSc., dr.h.c., prof.

MUDr. Roman Prymula, CSc., Ph.D., Mgr. Jiří Štěpán, Bc. Hana Ulrychová, Miroslav Všečetka, doc. MUDr. Pavel Žáček, Ph.D., RNDr. Josef Židů, CSc.

Vydává Fakultní nemocnice v Hradci Králové jako čtvrtletník v nakladatelství ATD Hradec Králové (atd.hk@seznam.cz) • Ročník XXI (2011), č. 3

Tisk SWL, s.r.o., Praha-Uhřetěves • MK ČR E 11425 • ISSN 1211–295X

(Časopis Scan je zveřejněn též na webových stránkách FN a LF na adresách <http://pavouk.fnhk.cz/nove/> v kapitole Pro širokou veřejnost a <http://lfhk.cuni.cz> v kapitole Informační služby - Časopisy)

PROMOCE 2011

Ve dnech 13.–15. července proběhly v Praze promoce letošních absolventů naší lékařské fakulty; magisterského studia v Karolinu, bakalářského studia v Profesním domě na Malé Straně.

V magisterském studiu promovalo v programu Všeobecné lékařství 115 českých a 28 zahraničních a v programu Zubní lékařství 34 českých a 11 zahraničních absolventů.

V bakalářském studiu promovalo v programu Ošetřovatelství 47 absolventů.

Z akce přinášíme fotoreportáž Ireny Šulcové.

GAUDEAMUS IGITUR Studentská hymna C. W. Kindleben

1. [*Gaudeamus igitur, iuvenes dum sumus. :]*
*Post iucundam iuventutem,
post molestam senectutem
[: nos habebit humus. :]*

2. [*Vita nostra brevis est, brevi finietur. :]*
*Venit mors velociter,
rapit nos atrociter,
[: nemini parceret. :]*

3. [*Ubi sunt, qui ante nos in mundo fuere ? :]*
*Vadite ad superos,
transite ad inferos,
[: hos si vis videre. :]*

4. [*Vivat academia, vivant profesores ! :]*
*Vivat membrum quodlibet,
vivat membra quaelibet !
[: Semper sint in flore ! :]*

5. [*Vivant omnes virgines faciles, formosae. :]*
*Vivant et mulieres
tenerae, amabiles,
[: bonae, laboriosae. :]*

6. [*Vivat et res publica et qui illam regit :]*
*Vivat nostra civitas,
Maecenatum caritas,
[: quae nos protegit. :]*

7. [*Pereat tristitia, pereant osiores. :]*
*Pereat diabolus
inimicus subdolus
[: atque irrisores. :]*

8. [*Quis confluxus hodie academicorum ? :]*
*E longinquo convenerunt,
Protinusque successerunt
[: in commune forum. :]*

9. [*Vivat nostra societas, vivant studiosi ! :]*
*Crescat una veritas,
Floreat fraternitas,
[: Patriae prosperitas ! :]*

10. [*Alma mater floreat, quae nos educavit. :]*
*caros et commilitiones,
dissitos in regiones,
[: sparsos congregavit. :]*

GAUDEAMUS IGITUR Překlad: Jiří Fabián

1. [*Radujme se, radujme, pokud mládí tady je. :]*
*Po příjemném krátkém mládí,
po stáří, kdy bolest vadí,
[: rodná zem nás přikryje. :]*

2. [*Život náš se ukončí, nežli řekneš raz-dva-tři. :]*
*Smrt přichází rychlým krokem,
všechny zkosí dravým skokem,
[: nikoho z nás nešetří. :]*

3. [*Kde jsou naši předkové, kampak se poděli ? :]*
*Stoupejte až k nebes výši,
sestupte až k pekel říši
[: byste je viděli. :]*

4. [*Vivat academia s profesorským sborem. :]*
*Zdráv buď, kdo tam vystuduje,
přednáší či úraduje!
[: Pevně zdraví všem kolem ! :]*

5. [*Vivant všechny dívenky! Krásu, půvab mají. :]*
*Vivant také něžné ženy,
které k lásce jsou stvořeny,
[: pilnou práci znají. :]*

6. [*Vivat také naše vlast i ti, co jí vládnou. :]*
*Zdar a sílu obci naší,
Vivant její mecenáši
[: s péčí mimořádnou. :]*

7. [*Ať už skončí chmurný čas, nepřítel ať zmizí ! :]*
*Navždycky ať ďábel zhyne,
Lstivý nepřítel nad jiné,
[: všechen výsměch cizí. :]*

8. [*Občanů akademických jaký je tenhle sněm ? :]*
*Z dálky sem někteří přišli.
Z blízka se zde jiní sešli,
[: Aby tu žili v něm. :]*

9. [*Přejme spolku našemu neustálý úspěch :]*
*Studentstvo ať dobře žije,
síla pravdy s námi vždy je !
[: Pro vlast chceme prospěch :]*

10. [*Ať žije Alma mater, vzdělání nám dala. :]*
*Ty, co mají stejné cíle.
vzdálené i dlouhé míle,
[: spojit se tu zvala. :]*

Noví vedoucí pracovníci

PhDr. Jan Comorek, Ph.D., přednosta Ústavu jazyků LF

Narodil jsem se v Prostějově v roce 1956, bydlím v Hradci Králové, jsem ženatý, mám dvě děti. Vystudoval jsem gymnázium J. K. Tyla v Hradci Králové a poté jsem pokračoval v Praze na Univerzitě Karlově dvouoborovým studiem učitelství anglického jazyka (FF UK) a tělesné výchovy (FTVS UK).

Po ukončení vysoké školy jsem pracoval jako učitel angličtiny na SEŠ J. E. Purkyně v Hradci Králové a Státní jazykové škole v Hradci Králové. Současně jsem působil i jako samostatný lektor výuky angličtiny na intenzivních jazykových kurzech pořádaných DT Pardubice. Od roku 1992 až doposud jsem působil jako odborný asistent na Katedře anglického jazyka a literatury Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové. Mojí jazykovou specializací je fonetika a fonologie, diskurz a anglické realie. Od roku 1991 působím také jako registrovaný soudní tlumočnick a překladatel v anglickém jazyce.

V roce 1996 jsem obhájil závěrečnou práci v doktorském studiu na FFUK v oboru počítačová lingvistika a získal titul Ph.D.

Od července 2011 pracuji ve funkci přednosta Ústavu jazyků Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Hradci Králové, kam jsem byl přijat na základě konkurzu. Věřím, že své organizační schopnosti a bohaté jazykové zkušenosti jak z výuky praktického anglického jazyka, tak soudního tlumočení a překladu budu moci na novém pracovišti využít.

MUDr. Daniel Dobeš, Ph.D., zástupce přednosta Chirurgické kliniky pro cévní chirurgii

Narodil jsem se roku 1974 ve Valašském Meziříčí, kde jsem také vystudoval gymnázium. V roce 1992 jsem byl přijat ke studiu na Vojenskou lékařskou akademii J. E. Purkyně (nynější Fakultu vojenského zdravotnictví Univerzity obrany) v Hradci Králové, kde jsem současně studoval také Lékařskou fakultu Uni-

verzity Karlovy. V roce 1998 jsem studium ukončil s oceněním ministra obrany za nejlepší studentské výsledky. Po promoci jsem nastoupil na katedru válečné chirurgie, kde jsem současně působil jako rezident na všeobecné chirurgii ve fakultní nemocnici. Od roku 2000 jsem instruktorem BATLS (Battlefield Advanced Trauma Life Support). V roce 2001 jsem složil atestaci z všeobecné chirurgie I. stupně a v roce 2004 jsem dokončil doktorské studium. V tomto roce jsem se účastnil bojové mise v Iráku, kde jsem působil v českém chirurgickém týmu v Britské polní nemocnici v Basře. V roce 2006 jsem absolvoval atestaci z cévní chirurgie a byla mi započtena atestace z všeobecné chirurgie II. stupně. V roce 2010 jsem byl pověřen vedením cévní chirurgie. Dne 1. července 2011 jsem byl po konkurzním řízení jmenován do funkce zástupce přednosta chirurgické kliniky pro cévní chirurgii. V rámci svého oboru pracuji na výzkumu alternativních hemostatických preparátů v mimořádných podmínkách.

MUDr. Jaroslav Kapla, Ph.D., zástupce přednosta Kliniky infekčních chorob pro LP

Narodil jsem se v roce 1963 v Poličce. Po maturitě na gymnáziu J. K. Tyla v Hradci Králové jsem rok pracoval jako sanitář na zdejší 1. interní klinice. V letech 1983–1989 jsem studoval na naší lékařské fakultě. Po promoci jsem nastoupil na infekční kliniku, nejprve jako interní vědecký aspirant LF UK, poté jako asistent

a dále sekundární lékař. V roce 1993 jsem absolvoval atestaci I. stupně v oboru vnitřního lékařství a v roce 1996 nástavbovou atestaci v oboru přenosných nemocí. Od roku 2001 jsem pracoval jako vedoucí lékař oddělení dospělých Kliniky infekčních nemocí.

Dlouhodobě se specializuji na oblast hepatologie v infekci a na problematiku infekce HIV. Od poloviny 90. let minulého století pracuji v AIDS centru Hradec Králové, poslední čtyři roky jako vedoucí tohoto centra. V letech 2000–2005 jsem absolvoval doktorský studijní program v oboru epidemiologie na Fakultě vojenského zdravotnictví Univerzity obrany v Hradci Králové. Podílím se na realizaci řady mezinárodních multicentrických studií, zaměřených především na léčbu chronických virových hepatitid, ale i kožních infekcí či infekce HIV.

Za priority Kliniky infekčních nemocí v současnosti považuji pokračující snahu o moderní pojetí oboru infektologie, kladné výsledky hospodaření kliniky, aktivní přípravy na realizaci přestavby dnes již provozně nevyhovující budovy a v neposlední řadě udržení přátelské a kolegiální atmosféry na pracovišti.

Iveta Lodrová,
vrchní sestra Oddělení urgentní medicíny

Narodila jsem se v roce 1968 v Chlumci nad Cidlinou. Jsem vdaná a mám dvě děti.

Po maturitě na Střední zdravotnické škole v Hradci Králové jsem v roce 1986 nastoupila do Fakultní nemocnice Hradec Králové na chirurgickou kliniku jako zdravotní sestra na oddělení plastické chirurgie.

V letech 1995 až 2007 jsem pracovala v ambulantním provozu úrazové chirurgie.

Vystudovala jsem specializační studium v oboru Ošetrovatelská péče v anesteziologii, resuscitaci a intenzivní péči a v roce 2008 také Rozvoj a řízení zdravotnického zařízení – Management 21. století.

Od listopadu 2007 jsem byla pověřena vedením Oddělení urgentní medicíny, které bylo otevřeno 4. února 2008. Naším hlavním úkolem je zajistit rychlou, efektivní a účinnou pomoc v akutní situaci. Pro komunitu nemocnice byl tento typ oddělení věc nová; ukazuje se zde nesporná výhoda centralizace péče – soustředění diagnostického a léčebného úsilí na jediné místo.

Mým cílem je snažit se o prohloubení profesní činnosti a dbát na to, že označení všeobecná sestra znamená zvládat obrovskou škálu dovedností.

Mgr. Dana Vaňková,
náměstkyně pro ošetrovatelskou péči (hlavní sestra FN)

Narodila jsem se v roce 1968 v Poličce. Po ukončení základní školy jsem vystudovala Střední zdravotnickou školu v Ústí nad Orlicí, obor Dětská sestra. V říjnu 1986 jsem nastoupila do FN HK na Oddělení dětské chirurgie a traumatologie. V letech 1990 až 1996 jsem byla na mateřské dovolené a po jejím ukončení jsem začala pracovat jako sestra na endoskopickém oddělení Klinického centra vnitřního lékařství II. interní kliniky.

V období od roku 2002 až 2004 jsem byla úsekovou sestrou celé ambulance na téže klinice. Od listopadu 2004 jsem pracovala jako vrchní sestra Kliniky gerontologické a metabolické. Od 1. července 2011 jsem byla jmenována ředitelkou FN HK do funkce náměstkyně pro ošetrovatelskou péči (hlavní sestry).

V roce 2000 jsem ukončila 4leté bakalářské studium, obor Ošetrovatelství na LF UK Hradec Králové a v roce 2010 jsem absolvovala 2leté navazující kombinované magisterské studium, obor Řízení a supervize v sociálních a zdravotnických organizacích na Fakultě humanitních studií UK Praha. Na podzim roku 2010 mi byla uznána Ministerstvem zdravotnictví ČR specializace v oboru Řízení a organizace ve zdravotnictví.

Od roku 2006 se podílím na výuce studentů bakalářského studia na zdejší lékařské fakultě.

Ve spolupráci s oddělením kvality FN HK a hlavní sestrou jsem prováděla vnitřní audity na klinických pracovištích nemocnice, byla členkou Rady kvality pro ošetrovatelskou péči ve FN a podílela se na tvorbě ošetrovatelských standardů.

Ve své koncepci řízení chci navázat na práci předchozí hlavní sestry a dále ji rozvíjet nejen v odborné oblasti týkající se kvality, organizace a řízení ošetrovatelské péče metodou ošetrovatelského procesu, ale také v ekonomické, personální, právní a vzdělávací oblasti. Za problematiku a citlivé oblasti, kterým se chci ve své nové funkci věnovat, považuji v současné době přílišnou rozsáhlou ošetrovatelskou dokumentaci, vzrůstající počet bariérové ošetrovatelské péče a přetíženost ošetrovatelského personálu. Řešení vidím v návrhu a přepracování ošetrovatelské dokumentace do zmenšené a efektivnější podoby, jejím odzkoušení na vybraných pracovištích v praxi a systematizaci pracovních míst. Nadále chci zachovat činnost Rady kvality pro ošetrovatelskou péči a jiných odborných pracovních skupin nelékařských zdravotnických pracovníků ve FN. V neposlední řadě považuji za velmi důležitou spolupráci se vzdělávacími instituty jako je LF, VOŠ a SZŠ Hradec Králové a dále s ostatními zdravotnickými a sociálními zařízeními nejen v Královéhradeckém kraji, ale v celé ČR.

Ing. Pavel Zeiner,
vedoucí Technického odboru FN

Narodil jsem se v roce 1963 v Přerově, v Hradci Králové bydlím 26 let, jsem ženatý a mám dvě dospělé děti.

Po absolvování SPŠS v Lipníku nad Bečvou jsem v letech 1982–1987 pokračoval ve studiu na Vysokém učení technickém v Brně, fakultě stavební, obor konstrukce a dopravní stavby.

Po dokončení studií jsem krátce pracoval v ZVU Hradec Králové jako stavební technik na investičním odboru.

V roce 1988 jsem začal pracovat u policie na pozici technický dozor investora, kde mojí pracovní náplní byla realizace staveb pro potřeby policie a to od jejich zadání, přes stavební řízení, samotnou realizaci stavby, až po její následnou kolaudaci a předání k užívání. Po pěti letech jsem začal pracovat na krajském dopravním inspektorátu jako dopravní inženýr a následně jako vedoucí krajského dopravního inspektorátu. V dubnu 2011 jsem ukončil své působení u policie jako vrchní komisař.

Od května letošního roku pracuji na technickém odboru FN, kdy možnost pracovat na této pozici je pro mě výzvou profesně i odborně se posunout dál, seberealizovat se, mít zajímavou a smysluplnou práci, které se mohu plně věnovat a mohu při ní uplatnit své zkušenosti, získané ve své dosavadní praxi.

Věřím, že se svými spolupracovníky budeme společně tvořit tým, který bude schopen v každodenní praxi zvládat veškeré úkoly spojené se zajištěním správy budov, objektů a jejich technických zařízení v rámci všech klinik a pracovišť fakultní nemocnice.

Mgr. Martin Formánek,

vedoucí odboru personálních vztahů FN HK

JMENOVÁNÍ NOVÝCH DOCENTŮ

MUDr. Lenka Borská, Ph.D. (Ústav patologické fyziologie)
docentkou pro obor Patologická fyziologie

MUDr. Jiřina Chládková, Ph.D. (Dětská klinika)
docentkou pro obor Pediatrie

MUDr. Eva Vaňásková, Ph.D. (Rehabilitační klinika)
docentkou pro obor Ošetřovatelství

Blahopřejeme!

Dne 11. května oslavil své 85. narozeniny profesor MUDr. Lubomír Faltýnek, DrSc., přednosta ORL kliniky v Hradci Králové v letech 1962–1971.

Kolektiv kliniky přeje panu profesorovi pevné zdraví a těší se na celostátní Otologický den 1. prosince 2011 ve Výukovém centru LF ve FN, který bude věnován jeho životnímu jubileu.

V pondělí 23. května t. r. zemřel ve věku 91 let královéhradecký arcibiskup Mons. Karel Otčenášek. Narodil se r. 1920 v rodině koláře Františka Otčenáška v Českém Meziříčí. Již jeho příjmení jakoby předznamenovalo celoživotní dráhu, neboť po absolvování měšťanské školy studoval v Praze na Arcibiskupském gymnáziu, které ukončil r. 1939 maturitou. Na kněžství se připravoval v Hradci Králové a v Římě, kde byl i vysvěcen. Po válce působil jako kaplan a administrátor ve východních Čechách. V době největšího komunistického teroru, v 50. letech, byl internován za velezradu a špionáž pro Vatikán a odsouzen na 13 let vězení. Prošel řadu kriminálů, až po 10 letech (1962) byl propuštěn na amnestii a pracoval jako dělník v Náchodě.

Po intervenci Vatikánu mu bylo povoleno nastoupit do duchovní správy jako administrátor v severních Čechách. Teprve po převratu v roce 1989 byl papežem Janem Pavlem jmenován diecézním biskupem v Hradci Králové a r. 1998 pak arcibiskupem.

Vzpomínáme na něj jako na člověka, ze kterého vyzařovala láska a porozumění, mírnost, ale i nechvějnost ve své víře a poslání.

J. Smit

Poslední přednáška - historie

K životu fakulty patří nejen oficiální a dobře zdokumentované akce, ale také ty, které se v povědomí udržují pouze ústním podáním. Tímto článkem bychom chtěli zrekapitulovat to, co víme o bezesporu nejpobulárnější z takovýchto aktivit - tzv. Poslední přednášce. Naše osobní zkušenost nesáhá až do samých prvopočátků a tak bychom velmi uvítali, kdyby někdo z pamětníků pomohl doplnit bílá místa v seznamu, který je součástí článku. Pro nezavěčené bychom rádi objasnili, o jakou akci se jedná. Přednáška se koná vždy poslední den výuky v letním semestru, což je obvykle pátek, v posluchárně nynější Ortopedické kliniky, za velkého zájmu nové studentstva. Organizátory jsou posluchači 5. ročníku a k dobré tradici patří, že je připraveno občerstvení, kde nesmí chybět utopenci. S tématem poslední přednášky seznámí pořadatelé v předstihu představitelé jednotlivých ústavů a klinik a požádají je o přednesení příspěvku, který má dokumentovat, jak daný obor obohatil či přispěl k pochopení zadaného problému.

Podobnou, nepoměrně kratší tradici má „Graduate's night“. Tuto akci organizují a připravují zahraniční studenti 4. ročníku pro nadcházející absolventy z 6. ročníku. Program je postaven na jiném principu než Poslední přednáška a o zábavu se starají sami studenti (hudební a taneční čísla často charakterizující zemi, ze které studenti přicházejí). Na programu bývá znalostní kvíz, ve kterém proti sobě stojí družstva učitelů a studentů. Součástí je i předání cen nejoblíbenějším učitelům v jednotlivých ročnících.

Vratíme se však k Poslední přednášce. Z vyprávění pamětníků lze vyvodit, že poprvé tuto akci uspořádali studenti 5. ročníku v roce 1962 jako kostýmovaný průvod městem mezi dnes již neexistujícími starými kolejemi v Šimkových sadech (dříve Sady pionýrů), budovou fakulty, kde se uskutečnily zdravotní učitelů, kteří přijali pozvání, a fakultní nemocnici; byli to studenti přijatí v roce 1957, posledním roce existence Vojenské lékařské akademie. Příspěvky vyučujících byly vítány, ale nebyly povinné a ani nebylo předem připravené téma, na které by se měly zaměřit.

Od začátku sedmdesátých let má program již ustálenou podobu. Po skončení

přednášky následuje diskuse; dříve přednášející museli zvládnout i speciální úkoly (např. povlečení nemocničního lůžka na čas, ale i zábavnější nebo delikátnější výkony) a jejich snaha byla ohodnocena auditoriem. V posledních letech se vyhlašuje i nejlepší příspěvek. Formálně se kvalita přednášek v průběhu času měnila s rozvojem audiovizuální techniky. V prvních letech si přednášející musel vystačit s kresbou a silou vlastního hlasu, později přibýly diapozitivy. Pak nastalo období využívání zpětných projektorů a po špičkách se vkrádala výpočetní technika a mikrofony. V novém tisíciletí se netrpělivě čeká na videonahrávky, které jsou na vysoké profesionální úrovni. Další inovací je i předávání různých cen učitelům (nejlepší bavička, nejpříjemnější zkoušející, nejcharismatictější osobnost apod.). V prvních letech doprovázel program obvykle studentský orchestr. Dnes už převládá reprodukovávaná hudba a program je obohacen o krátká videa ze života studentů.

V následujícím neúplném přehledu najdete seznam témat, která se dochovala:

- ....
- 1972 – témata byla zasvěcena Járovi Cimrmanovi a jeho přínosu medicíně**
- ....
- ....
- 1986 – Per sex (annos) studiorum ad partum doctorandi novi**
- 1987 – Sine labore non erit pa(e)nis in ore**
- 1988 – Medicus curat, sex sanat**
- 1989 – The excitement is the sense of life**
- 1990 – ??**
- 1991 – Per sex ad valetudo**
- 1992 – STOP AIDS aneb konec sexu v Čechách**
- 1993 – Cesta člověka od opice k opici**
- 1994 – Co by se (zvěro)lékaři stát nemělo**
- 1995 – Žena v rukou lékaře, lékař v rukou žen**
- 1996 – Význam tekutin (i tělesných) v evoluci lidstva**
- 1997 – Medicína prvního kontaktu (o co se opřít, čeho se chytit)**
- 1998 – Význam mozku v profesionálním životě lékaře**
- 1999 – Vliv osobnostních úchylek na**

výběr medicínského oboru

2000 – Užítí zdravotnických potřeb v osobním životě lékaře

2001 – Méně známé poznatky o slavných a známých – aneb „Lékařský bulvár“

2002 – Promiskuita a ethylismus jako kompenzační mechanismy celoživotní edukace lékaře

2003 – Co jste nám radši neřekli, aneb co se pacienti nikdy nedoví

2004 – Medicus curat, natura sanat

2005 – POSSE REMESSE, aneb Co se má stát, to se stane

2006 – Poperte se o nás

2007 – Vše, co opravdu potřebuju znát, jsem se naučil na medicíně

2008 – A teď MUDr.uj!

2009 – Když něčemu nerozumím, tak tomu prostě věřím

2010 – Z nejhoršího jsme uvnitř

2011 – Po pitvě je každý generál ....

Při pohledu na témata je zřejmé, že zejména na přelomu osmdesátých a devadesátých let bylo téma víceméně stále stejné, ale elegantně zaobalené do sofistifikovaných latinských úsloví. Na toto si někteří přednášející tak zvykli, že i když se později začala objevovat i témata jiná, povětšinou velmi filosofická, přicházivali nestoří Posledních přednášek stále s příspěvky, které do dnes představují jakousi klasiku a které medicí dosud, přes evidentní nedodržené tématu, velmi oceňují.

Z hlediska přednášejícího je Poslední přednáška velkou výzvou, protože přijít do „jámy lvové“, být pro mediky dostatečně vtipný a z hlediska kolegů učitelů ještě stále vkusný, to není jednoduchý úkol. Zřejmě i to je důvodem, proč mezi přednášejícími převládají muži. Rozhodně se zdá být snazší vystupovat na světovém kongresu, protože tam se diskutuje ve vlastním oboru; na Poslední přednášce je třeba reagovat okamžitě a vtipně prakticky na cokoliv. Možná i proto došlo v průběhu let ke změně spektra přednášejících. Původně bylo téměř nemyslitelné, aby se Poslední přednášce vyhnul přednosta katedry či kliniky, postupně se však na pracovištích pro reprezentaci začali hledat baviči a odvážlivci, kteří byli ochotni nést „kůži na trh“. S již zmíněnou technizací a postupně stále více se uplatňujícím videem se atmosféra Posledních přednášek poněkud mění.

Do popředí se dostávají velmi dokonalá filmová dílka a skeče, trochu se ale vytrácí prvek bezprostřední improvizace. I dříve typická vlastní hudební tvorba a zpěv jsou velmi na ústupu - to však není změna charakteristická jen pro tento

unikátní zábavní útvar na naší fakultě, to je celospolečenský trend.

Pokud je nám známo, je Poslední přednáška opravdu ojedinělým úkazem. Jinde sice oprášili dříve tradiční majálesy a podobné akce, ale přednášková

tvorba na témata zadaná mediky, aby si na poslední chvíli doplnili „znalosti“ o to, co ještě neslyšeli a přitom ohodnotili své vyučující, je zřejmě specifická jen pro hradeckou lékařskou fakultu.

Alena Stoklasová, Miroslav Kuba

Poslední přednáška 2011

Foto Aleš Zlámal

V pátek 3. června, v poslední výukový den akademického roku, se jako již tradičně uskutečnila Poslední přednáška pátého ročníku, tentokrát s tématem „Po pitvě je každý generál...“ Tato událost poprvé otřásla fakulturními posluchařkami již v roce 1962, a tak jsme letos napočítali již v pořadí jubilejní padesátou!

Od rána se na Ortopedické posluchárně začali ve velmi hojném počtu scházet studenti i vyučující. K zahrnutí hladu davů dobře posloužilo 40 kg předem ručně naložených utopenců a k zahrnutí žízně v letním počasí pivo a malinovka.

Hned na začátku přednáškového bloku nás zaskvětili

Moderátoři akce

Foto Irena Šulcová

studenti Jan Vrbka a kol. do tajů nového slibného oboru Brmbologie. Jedná se o multidisciplinární obor, zabývající se diagnostikou a léčbou tzv. brmbolců, které po vyčerpávacím výkladu snad již nyní každý dokáže bezpečně poznat.

Jako první z vyučujících se chopil slova prof. Miroslav Kuba z ústavu patologické fyziologie a důkladně rozebral téma letošní Poslední přednášky v kontextu těch minulých. Dále dr. Lenka Kotingová z ústavu hygieny přednesla několik důležitých životních zásad, jimiž by se měl v životě (nejen) lékař řídit, doplněných názornými videoukázkami.

Dr. Petr Hájek z anatomického ústavu vysvětlil, jak se hospitalizovat ve vlastní posteli a jak se dá projekt IT medik využít mj. k autoautopsiím. Svůj výstup zakončil písni následovanou bouřlivým potleskem. Prof. Milan Bayer z dětské kliniky pokračoval přednáškou v cimrmanovském duchu.

Reprezentanti chirurgie

Foto Irena Šulcová

Dr. Hájek, anatomie

Foto Irena Šulcová

Jako další nastoupili chirurgové se srovnáním odlišností chirurgů a patologů a poté pustili své letošní soutěžní video.

Za patology nejprve přednesl prof. Ivo Šteiner několik zajímavostí ze života slavného prof. Fingerlanda, poté prof. Aleš Ryška natrénovával s osazenstvem posluchárny komunikační dovednosti a i od ústavu patologie dorazil do soutěže film.

Přednáškový maraton po poledni ukončil dr. Stanislav John s malou agitkou Kliniky onkologie a radio-

terapie. Snad se jeho příspěvkem nechali inspirovat i jiní mladí lékaři z ostatních klinik a rozšíří napříště počty přednášejících.

V průběhu celého dopoledne byly vyhlašovány výsledky studentské ankety:

NEJCHARIZMATIČTĚJŠÍ MUŽ - prof. Bayer

NEJVĚTŠÍ KOČKA - dr. Rousková

NEJVLÍDNĚJŠÍ ZKOUŠEJÍCÍ - dr. Hejna

NEJPOUTAVĚJŠÍ PŘEDNÁŠEJÍCÍ - prof. Šteiner

AGITÁTOR FAKULTY - doc. Býma

POSTRACH STUDENTŮ - studijní oddělení

Soutěž o nejlepší přednášku vyhráli díky vydařenému videu největším počtem hlasů chirurgové a odnesli si tak znovu putovní cenu v podobě stříbrného mozku – *Cerebrum supremum*. Celá akce se odpoledne přesunula do klubu AC a pokračovala ve veselém kolegiálním duchu až do pozdních hodin.

Děkujeme všem přednášejícím za krásná vystoupení, menze za umožnění přípravy utopenců, AC klubu a zaměstnancům LF a FN za finanční příspěvní – bez nich by tato nádherná tradiční akce hradecké lékařské fakulty nemohla proběhnout.

Nezbývá než popřát studentům páteho ročníku hodně štěstí, nejen v příštím roce!
Ludmila Dvořáková, 5. ročník

Sedm divů světa

V tomto čísle Scanu (s. 22–23) popisuje Jan Smit v článku o Efesu jeden ze starověkých divů světa - chrám bohyně Artemis. Připomeňme si tedy všech 7 divů; jejich všeobecně přijímaný výčet podal již ve 3.–2. století př. Kr. helénistický spisovatel Filón Byzantský: egyptské pyramidy, visuté zahrady Semiramidiny, Artemidin chrám v Efesu, socha Dia v Olympii, mauzoleum v Halikarnasu, kolos rhodský a maják na ostrově Far.

EGYPTSKÉ PYRAMIDY

Pyramidy si jako monumentální hrobky dali stavět egyptští faraonové již od 27. století př. Kr. V Gize, na předměstí Káhiry, je největší z nich - Cheopsova (Chufevova), vysoká 146 metrů.

VISUTÉ ZAHRADY SEMIRAMIDINY

Královna Semiramis si asi v 9. století př. Kr. nechala zbudovat v Babylonu (asi 90 km jižně od dnešního Bagdadu) terasovitou stavbu, uměle zavodňovanou z řeky Eufrat, s podivuhodným stromovým a rostlinstvem.

ARTEMIDIN CHRÁM V EFESU

K uctívání panenské bohyně lovu a vládkyně přírody Artemis byl v Efesu (na západě dnešního Turecka) vystavěn v 6.–5. století př. Kr. nádherný chrám. Po vypálení Hérostratem (356 př. Kr.) a obnovení Alexandrem Makedonským chrám zanikl po zemětřesení roku 389 n. l.

SOCHA DIA V OLYMPII

Na počest Dia (Zeus – nejvyšší bůh v řeckém náboženství) byl v Olympii na peloponéském poloostrově vystavěn v 5. století př. Kr. chrám. Uvnitř byla socha Dia z cedrového

dřeva, zlata, slonoviny a drahokamů. Jejím autorem byl slavný řecký sochař Feidias. Koncem 4. století n. l. byla socha odvezena do Konstantinopole (nynější Istanbul), kde poté zmizela. Jde o jediný z divů, jehož tvůrcem byl jediný člověk.

MAUZOLEUM V HALIKARNASU

V Halikarnasu (dnešní Bodrum na jihu Turecka) vládl v letech 377–352 př. Kr. král Mausólos. Po jeho smrti mu nechala milující manželka Artemisia postavit monumentální náhrobek vysoký 46 m, bohatě sochařsky vyzdobený, se sochou Mausóla na vrcholu. Stavba byla dokončena až po Artemisiině smrti. Mauzoleum bylo poškozeno zemětřesením v 13. století n. l. a úplně zničeno v 15. století.

KOLOS RHODSKÝ

Na ostrově Rhodos, při vjezdu do přístavu, stála asi od roku 300 př. Kr. 37 metrů vysoká bronzová socha muže držícího pochodň, jejíž plameny sloužily i jako maják. Kolos se zřítil již po 50 letech při zemětřesení. Poslední zbytky sochy se našly v 7. století n. l.

MAJÁK NA OSTROVĚ FAR

Na ostrově Far, poblíž Alexandrie, byl v letech 300–280 př. Kr. zbudován maják, vysoký snad až 180 metrů; oheň na jeho vrcholu byl vidět na vzdálenost až 50 kilometrů. Maják byl opakovaně poškozen zemětřeseními, nicméně částečně sloužil až do roku 1326 n. l., kdy další zemětřesení dovršilo jeho zkázu.

Zeměpisně se 7 divů nachází na území čtyř současných států: Řecka (Olympie, Rhodos), Turecka (Efes, Bodrum), Egypta (Giza, Alexandrie) a Iráku (Babylon).

Vcelku se zachovaly jen pyramidy; nevelké zbytky byly archeology objeveny z visutých zahrad Semiramidiny, Artemidina chrámu a mauzolea. Zcela zmizely socha Dia, kolos i maják.
I. Šteiner

Prof. MUDr. Vilo Jurkovič, DrSc.

První přednosta 2. interní kliniky

B. FIXA

Vilo Jurkovič pocházel z chudé slovenské rodiny. Narodil se 12. března 1915 ve Staré Bystrici. Gymnázium vystudoval v Brně, medicínu začal studovat rovněž v Brně. Studium však nemohl dokončit pro problémy vázané na válečné období, vznik protektorátu Čechy a Morava a vznik samostatného slovenského státu. Došlo i k nejhrošímu. Vilo Jurkovič byl v roce 1942 spolu s celou rodinou poslán do koncentračního tábora v Osvětimi. Ztratil tam rodiče i čtyři sourozence. Ještě před transportem se stačil oženit s Iriskou Langerovou, která byla rovněž poslána do koncentračního tábora. O těchto hrůzných zkušenostech prakticky nikdy nemluvil. Byl však po válce zván jako svědek v Norimberském procesu a později i k svědectví do Londýna k procesu, jehož podstatu však neznám.

Po návratu z koncentračního tábora dokončil v Praze medicínu a začal pracovat na Bulovce. Brzy však přešel do nově založeného Ústavu pro choroby oběhu krevního (ÚCHOK). Ten byl prvním výzkumným kardiologickým ústavem v Československu a třetím na světě (po mexickém, který spoluzakládal profesor Josef Brumlík, a americkém). Byl založen v roce 1951 kardiologem prof. Klementem Weberem a nefrologem prof. Janem Brodem.

Prof. MUDr. Klement Weber, DrSc.

Profesor Jurkovič se vždy hrdě hlásil k profesoru Weberovi jako svému učiteli. V roce 1952 habilitoval. Když byl vybrán na místo vedoucího vojenské interní subkatedry do Vojenské lékařské akademie (VLA), byl již dokonale erudovaný nejen v kardiologii, ale v celé interně.

Poprvé jsem se s ním setkal jako student 5. ročníku VLA v Hradci Králové. Dělalí jsme u něho tzv. postupovou zkoušku z interny. Zkouška se skládala z jedné teoretické otázky a z posouzení jednoho vybraného rtg snímku, a abych tak řekl po studentsku, byla celkem benigní. Později býval přísnějším examinátorem.

Od promoce v r. 1953 do roku 1957 jsem byl mimo Hradec Králové a tak jsem ztratil s prof. Jurkovičem osobní kontakt. Slyšel jsem však nejen o jeho vynikající odborné úrovni, ale též o nebyvalé odvaze nekonformně posuzovat i některé otázky nemedicínské. Dovolil se např. pozitivně vyjadřovat ke kosmopolitizmu, v té době velmi kritizovanému, což vedlo farmakologa prof. Vojtěcha Grossmana k veřejnému setkání nebo spíše názorovému utkání s prof. Jurkovičem. Účastníci jednoznačně označili jako vítěze prof. Jurkoviče. Oba však byli později dobrými přáteli.

Zpět do VLA jsem se dostal až

koncem roku 1957, kdy jsem po konkurzním řízení nastupoval na místo odborného asistenta na katedře tělovýchovného lékařství a prakticky ve stejnou dobu před nástupem na toto místo složil u doc. Jurkoviče atestaci z interny 1. stupně. Od října 1957 jsem pracoval na tělovýchovném lékařství, které bylo v té době stejně jako 2. interní klinika umístěno v původní budově Ústavu pro hluchoněmé, tedy v „Hlucháku“. Tato šťastná shoda okolností mně umožnila neformálně pracovat současně na 2. interní klinice, kde jsem měl trvale na starosti 9 lůžek, s povinnostmi sekundárního lékaře. Když v roce 1958 došlo k delimitaci VLA, rozhodl jsem se pro přechod z vojenské služby do civilu. Doc. Jurkovič, který byl jak vedoucím katedry válečné interny tak přednostou 2. interní kliniky, mně nabídl místo odborného asistenta na civilní katedře. Přiznám se, že jsem mu za tuto nabídku zůstal po celý život vděčný.

K 1. prosinci 1961 byl doc. Jurkovič jmenován profesorem patologie a terapie nemoci vnitřních. Profesora Jurkoviče jsem nejen pokládal, ale po celoživotních zkušenostech stále pokládám za přednostu mimořádných kvalit. Byl nejen vynikající kardiolog, ale ovládal dokonale celou internu. Tomu odpovídá i úroveň jeho monografie Základy nemocničního a polního vnitřního lékařství. Měli jsme možnost sledovat, jak svou učebnici stále dotvářel a modernizoval. Ve své pracovní byl obklopen několika zahraničními časopisy, jako New England Journal od Medicine, Lancet, British Medical Journal, American Heart Journal, Circulation, etc., které pravidelně sledoval a závažnými novými poznatky glosoval připravovanou novou verzi.

Prof. MUDr. Jan Brod, DrSc.

Prof. Jurkovič byl oblíbený a vynikající učitel. Přednášel nejen kardiologii, ale prakticky celou internu. Přednášel-li nové poznatky z jiného podoboru než z kardiologie, konzultoval nejasnosti nebo nové názory i s příslušnými specialisty. Přestože byl původem Slovák, mluvil česky nejen bez akcentu, ale nejednou upozorňoval Čechy na chyby v českém jazyce. Neměl tendenci se vyvyšovat nad jiné. Udržoval zásadu „primus inter pares“. Vysoká odbornost a způsob jednání mu zajišťovaly přirozenou autoritu. Byl oblíben nejen mezi spolupracovníky, za které nás pokládal, ale též mezi pacienty. Přátelská atmosféra byla za jeho vedení charakteristickým rysem kliniky. Byla umocňována i takovými drobnostmi, jako byla i jeho občasná účast na pravidelném ranním volejbalu, který po celou dobu toleroval a který zde zavedl doc. Jaromír Horák z katedry tělovýchovného lékařství. Účastnil se i tzv. mokrých seminářů, pořádaných při významnějších příležitostech, organizoval některé semináře v přírodě, atd. To však neznamenalo, že by slevoval u lékařů i nelékařských pracovníků v jejich povinnostech. Všichni dobře věděli, že se při vizitách vyžadovala dokonalá příprava lékařů. Zvláště ho iritovala neznalost krevního tlaku pacienta. Znalosti spolupracovníků prověřoval nejen při vizitách, ale i v rámci katedrálních seminářů, kdy dával často obtížné otázky. Jeho vizity měly nejen medicínsky, ale i didakticky vynikající úroveň. Úroveň jeho rozborů si mohli ověřit i všichni, kdo navštěvovali klinicko-patologické konference, zavedené profesorem Fingerlandem po vzoru konferencí, uváděných v *New England Journal of Medicine*. Byl k těmto rozborům privilegovaně vybírán. To vše bylo ještě v době, kdy byla před referujícími přísně utajována definitivní diagnóza zemřelého a tím se konference stávala zajímavější a napínavější.

Nelze se nezmínit o jeho způsobu, jak se zbavit donášení šéfovi. Vědělo se, že za ním přišel jeden z kolegů, dokonce jeho blízký přítel, a stěžoval si na jiného kolegu. Prof. Jurkovič tohoto kolegu zavolal a stěžovatel

musil zopakovat svoji stížnost. Od té doby skončily pokusy o donášení.

Také nelze opomenout jeho přátelský vztah k sestřám a sekretářkám. Ty, které ještě žijí, by jistě tato slova potvrdily.

Je zajímavé, že ve své práci preferoval činnost pedagogickou a klinickou, v kterých vynikal, nikoli výzkumnou. Činnost vědeckou však u spolupracovníků vysoce cenil a jejich výsledky ho vedly k rozhodnutí, kdo kdy bude habilitovat. Uznání jeho kvalit nakonec přišlo i z Francie, kde byl jmenován prezidentem de Gaullem profesorem vnitřního lékařství a v roce 1965 přednášel na univerzitě ve Štrasburku. Po návratu z Francie prof. Jurkovič velice otevřeně a odvážně zdůrazňoval, jaký propastný rozdíl je mezi životní úrovní na Západě a u nás a že to, co se nám vykládá, neodpovídá skutečnosti.

Rok 1968 jsme všichni prožili ve známé euforii. O to vražedněji působil 21. srpen. Začaly se projevovat ty nejnížší a nejubožejší pudy, včetně antisemitských. Poněvadž profesor Jurkovič byl současně signatářem oficiálně publikovaných 2000 slov, situace se stala pro něho a jeho rodinu nebezpečnou. Tady se uplatňovalo skutečné přátelství spolupracovníků. Pro rodinu bylo zajištěno ukrytí mimo město, přes známosti bylo zajištěno, že může bez obav odejet přes hranice do zahraničí. Jurkovičovi – Vilo s manželkou Iriskou, dcerou Natašou a synem Józou – se rozhodli pro emigraci do Anglie. Prof. Jurkovič urychleně nostrifikoval a stal se učitelem kardiologie na známé Royal Postgraduate Medical School při Hammersmith Hospital v Londýně.

V září 1968 jsem odjížděl do Hamburku, abych absolvoval druhou část svého stipendijního pobytu, poskytnutého mi Humboldtovou nadací. Než jsem odejel, byl jsem vyzván, abych v případě, že se sejdu s prof. Jurkovičem, mu oznámil, že se může vrátit, že mu nic nehrozí. Prof. Jurkovič mě sám požádal o setkání ve Frankfurtu, kam přiletěl s paní Iriskou. Zatímco jsem předpokládal, že o setkání pomlčím, byl jsem naopak jimi požádán, abych příslušné úřady

informoval a vysvětlil jim, že důvody jejich emigrace nebyly politické, ale že důvodem byly zejména projevy antisemitismu, připomínající jim válečné období. Přála si to zvláště Iriska, která měla obavy o osud svého bratra, který měl ředitelské místo. Jejich přání jsem přesně splnil.

Do světového gastroenterologického kongresu v Madridu v roce 1978 jsem o nich pak nic nevěděl. Zde mě oslovil jako československého účastníka kongresu pan Heinz Oetcke, zástupce firmy Roehm-Pharma, vyrábějící i dnes již u nás dobře známý preparát Haemocult. Hned při prvním setkání se mě zeptal, zda náhodou neznám profesora Jurkoviče. Překvapení bylo oboustranné. Od něho jsem poprvé slyšel, že prof. Jurkovič se před několika lety rozhodl opustit Londýn a na trvalo odešel do SRN. Za pomoci profesora Jana Broda, který pracoval v Hannoveru, mu bylo nabídnuto primářské místo v izraelské nemocnici v Hamburku (*Israelitisches Krankenhaus Hamburg*). Zde nastoupil, avšak nebyl spokojen a opět za pomoci prof. Broda odešel do lázní Bad Pyrmont, kde pracoval i jako soukromý kardiolog. Pan Oetcke mně později v rámci evropského kongresu v r. 1980 v Hamburku umožnil krátkou návštěvu u Jurkovičů. Bylo to krásné setkání. Dozvěděl jsem se, že dcera Nataša dokončila medicínu a žila s manželem, lékařem, v nedalekém městečku. Vyslovil potěšení nad synem Józou, který vystudoval ekonomii, žil v Kanadě a v době návštěvy byl kulturním atašé Kanady v Bonnu. V roce 1984 nám pan Oetcke dokonce umožnil delší osobní setkání v rámci evropského gastroenterologického kongresu v Lisabonu. Na začátku 90. let, tedy po více než 20 letech, nás spolu s Iriskou navštívili na 2. interní klinice. Setkání to bylo dojemné a k velké radosti Vila a Irisky, i všech jejich přátel.

Zemřel 31. ledna 1998, manželka Iriska ho následovala za několik let.

(Prof. MUDr. Bohumil Fixa, DrSc., nar. 1929, dlouholetý pracovník 2. interní kliniky, emeritní vedoucí Oddělení klinické imunologie a alergologie v letech 1987–1991)

ČERNOBÍLÉ POKLADY Z ARCHIVU MUZEA (2) - STARÁ A NOVÁ NEMOCNICE

Bourání hradecké pevnosti bylo v plném proudu a město Hradec Králové se pomalu proměňovalo z pevnostního sídla v moderní metropoli. V prvních desetiletích 20. století mohli obyvatelé města Hradce Králové sledovat rozsáhlé diskuse a jednání o tom, zda postavit ve městě novou veřejnou nemocnici nebo rozšířit přístavbou nemocnici stávající (Scan č. 1 a č. 2/2001).

Z nejrůznějších společenských či politických důvodů došlo k variantě druhé. V roce 1923 tak byla dokončena přístavba a vnitřní adaptace a modernizace budovy, a to podle projektu architekta Václava Rejchla. V krátké době ale bylo jasné, že i takto rozšířená kapacita staré nemocnice nemůže dostačovat obyvatelům města a okolí.

V roce 1925 byla proto vypsaná výběrová soutěž na projekt nové všeobecné veřejné nemocnice. O rok později započala její výstavba podle vítězného návrhu pražského architekta Bedřicha Adámka; výstavba probíhala v letech 1926 až 1928. Pro stavbu nemocnice byl vybrán prostor na levém břehu Labe v katastru obce Nový Hradec Králové; byly vykoupeny pozemky o rozloze více než 8 ha.

Budova staré nemocnice začala od roku 1929 sloužit jako Okresní Masarykův chorobinec.

PhDr. Pavla Koritenská
Muzeum východních Čech v Hradci Králové

Použitá literatura:

Jakl, J. Zmizelé Čechy – Hradec Králové. Praha – Litomyšl, Paseka, 2005

Koritenská, P. Proměny staré nemocnice. Scan, 2001, č. 1, s. 18-19

Koritenská, P. Před výstavbou „Nové nemocnice“. Scan, 2001, č. 2, s. 19–20

1. Budova staré nemocnice, před rokem 1914
2. Pohled přes Malšovický most na budovu staré nemocnice po dostavbě; foto A. Vích, 1923
3. Budova staré nemocnice; foto J. F. Langhans, 1927
4. Výstavba nové nemocnice, celkový pohled na zadní část pavilonů interny a infekce; foto Josef Raus, 1927

Historie královéhradeckých špitálů, nemocnic a všeho, co se lékařství dotýká

(2) Morové epidemie

ZDENĚK DOUBEK

Pečlivý čtenář prvního dílu tohoto cyklu v minulém čísle Scanu mohl zaznamenat, že v Hradci Králové proběhlo v letech 1354–1495 osm epidemií moru. Mělo by se ale spíše psát „moru“, protože pravděpodobně ne vždy se jednalo o skutečný mor (pestis), přenášený na člověka blechami z infikovaných kryš. Naši předkové totiž užívali pojem mor spíše obecně, jako označení epidemie jakékoli infekční choroby. Zpětně můžeme soudit, že mohlo jít např. o střevní infekce (tyfus, cholera, úplavice), lepru, černý kašel, pravé neštovnice, tuberkulózu i jiné.

Není divu, že při úrovni hygieny ve středověku – pila se jakákoli voda, nebyla kanalizace, obyvatelstvo strádalo během částých válek – se infekce mohly, zejména v letním teplém období, nekontrolovaně šířit ve formě epidemií až pandemií, s obrovskou úmrtností.

Dnešní pokračování cyklu se soustřeďuje na „morové“ epidemie v Hradci Králové v průběhu 16.–17. století.

I. Š.

V roce 1520 se po Čechách rozšířil velký mor, který začal kolem svátku sv. Jana Křtitele a trval až do Vánoc. Zachvacoval celé rodiny, nejvíce školní mládež. Nakažení umírali za tři až čtyři dny a po smrti vypadali jako spící.

V roce 1542 se objevil mor opět v létě, s podzimem se ale vytratil. V té době se tradovalo, že když císařští obléhali Pešť, byl rozšířen mezi nimi mor od Židů. Tehdy docházelo k velkým ztrátám a nakonec bylo od obléhání upuštěno. Hned na to se konal sněm v Praze, kterého se účastnili zástupci všech tří stavů. Bylo usneseno, že pokud si král nepřeje, aby v jeho městech byli Židé, musí se vystěhovat. Židé neměli být trpěni od žádného ze stavů, a to na věčné časy. Jestliže bude Žid po předem určené době k vystěhování i nadále ve městě, bude zkrácen na hrdle. Doba byla určena do sv. Jiří. Bylo-li nutné, aby zůstali, museli mít královský glejt jen proto, aby se vyrovnaly dluhy. Podobné výjimky dosáhl kolem roku 1544 v Hradci Králové Žid Mojžíš, který léčil purkrabího Jana Chvalkovského z Hustiřan, ovšem k tomu potřeboval také glejt od panovníka. Po ukončení léčení musel i on odejít. Též bylo přikázáno jistému počtu Židů, aby zde zůstali, ale museli se odlišit od křesťanů. Museli proto nosit ženský plášť a na něm na levé straně ze žlutého sukna přišité kolečko.

Nová forma moru se objevila v Hradci v roce 1550. Tehdy lidé začínali červenat před smrtí. Pokud zčervenali, byla smrt jistá. Arcikníže Ferdinand odešel před morem z Prahy a z Čech do Augšpurku, kde se setkal se svým otcem králem Ferdinandem.

Zajímavý záznam o účincích moru v Hradci Králové pochází z roku 1562. Morová nákaza se začala šířit koncem roku, postiženo bylo mnoho měst království. Toto nakažení trvalo až do konce léta roku 1563, mnoho lidí zemřelo. Zhusta se umíralo v Jihlavě, Hradci Králové nad Labem, Čáslavi, Kutné Hoře a Kouřimi.

V záznamech města jsou uvedena i jména konšelů, kteří toho roku na mor zemřeli. Byli to Petr Košťálík, Václav Hlaváč, Jan Voříšek a Jan Doubek. Ze starších obecních Václav Farář, kovář, jinak též Zvonař, Duchek, Voříšek, Petr mladší Nejedlý z Vysoké, Jakub Bomatyt, Brykcy Purkrabí, Vít Brenz, Oldřich Sadikovský ze Solnice a Jan Bakalář z Hlinského. Všem tam bylo připsáno mortuus, defunctus, decessit. Většina zemřelých po sobě zanechala kšaft.

Morové nakažení nepřestalo ani v roce 1563, kdy již zemřelo velké množství lidí v království. Zanikly celé rody, mnohá města a vsi. Mor trval do konce roku.

Ve městě se v roce 1569 rozšířil další druh moru, kdy se nakaženým lidem dělaly morové hlízy za uchem nebo na noze. Za tímto morem se šířila jiná epidemická nemoc označovaná za španělskou nemoc – chřipku.

V roce 1582 se šířil další velký mor v království českém. Nejprve se začalo umírat v květnu v Praze. Začal velký úprk z města, kam se komu líbilo. Nejvíce utíkali bohatí. Tím se mor rozšířil a hodně se umíralo i ve vesnicích. Lidé měli hlízy a puchýře. V městech pražských zemřelo mnoho tisíc lidí. Mor začal již od května a skončil náhle v listopadu. V Praze podle pátera Pubičky zemřelo 20 tisíc lidí, v Kutné Hoře pět tisíc. Švenda k tomu přidává, že mor se nevyhnul ani Hradci Králové.

Již v lednu 1583 se píše o morové naze v Hradci Králové, která přetrvávala od roku předchozího. V únoru se rozhodovalo o pořádání jarmarku. Mor už tehdy ustupoval a jarmark byl povolen. Školní správce žádal na městě náhradu za koledu jarmareční, která se tehdy nevybírala. Město odpovědělo, že se jim sešlo hodně peněz z pohřbů, také od kněží a žáků. Dohodli se tedy, že škole něco nahradí. V té době přišlo také mnoho odkazů kostelům a špitálům.

V radě bylo čteno psaní z 16. srpna 1585, kdy jeho milost císařská poroučí, aby z těch míst, kde je rána morová – v Předměřicích, Bukovině, Opočně, Dobrušce do města Hradce žádného nepouštěli a vedli lid k pokání. Zakázal tance, hody, kvasy a jarmark nedrželi. V Předměřicích a Lochenicích se nedrželo ani posvícení. V tomto roce asi mor do Hradce Králové nepronikl, protože je dochována zmínka o jarmarku podzimním.

Léčba moru - tři lékaři, dva pacienti a tři bradýři se zobáky

Rada města se sešla 27. února 1586 s hejtmany i pány cechmistry a konstatovala, že žádné nebezpečnosti od moru nehrozí, a tak byl povolen jarmark, dobrý jak pro obec, tak i pro chudé řemeslníky. Město vyhořelo v červenci 1586, celkem 65 domů.

Jaký strach byl v Hradci Králové z Židů a králova nařízení dokazuje zápis z roku 1589. Jedna židovská dívka od Martiny Choustnické žádala, aby byla přijata pod ochranu, že má v úmyslu nechat se pokřtít. Vše si dojednala s místním děkanem. Město jí však křest odmítlo, poněvadž se jménem nejmenuje a její národ nemá zde stanoviště, přátele, neví se, co by z toho mohlo vzejít. Také by ve městě nemohla mít svůj dům.

Vzrůstající onemocnění morové, ale později i léčení nemoci francouzské – příjice, je zachyceno v roce 1596 v Herbáři aneb bylináři, který vydal dr. Petr Ondřej Mathiola. Tato kniha se vlastně stala učebnicí mnichů - ošetřovatelů ve špitálech a jednotlivých domech města a podměstí. Jisté je, že i hradečtí jezuité v ní studovali, protože je součástí Trautmansdorfské biskupské knihovny v Hradci Králové. Uvádí se v ní mnoho receptů proti moru, například používání plodů jalovce na morní nemoc pomocí vykuřování s pelyňkem. Do domů, kde se vyskytovali nakažení morem a po ulicích, se mělo chodit jen se zapálenou jalovcovou větví (to se ještě v okolí města jalovec hojně vyskytoval). Rozmarýnový květ se dával do léků proti morovému povětří a sloužil také k vykuřování. Doporučovalo se jíst hřebíček v jakékoliv podobě a také se přidával do vykuřovadel. Pelyněk se používal na opravení morového ovzduší pálením na žhavém dřevěném uhlí, vykuřovaly se s ním chlévy s dobyt看 a s vepří. Při nastalém moru se měl pelyněk nosit stále u sebe a vonět k němu. „*Je nejlepší pro ty, kdo obsluhují nakažené morem, a sami by měli mít v ústech kousek pelyňku a také v nose. Ti, kdo tak dělali, neonemocněli.*“

Již od října 1598 se na mnohých místech v Čechách opět vyskytoval mor; jen v Praze zemřelo na 2 500 lidí. S příchodem zimy se epidemie poněkud zmírnila. V Hradci Králové nebylo na začátku roku 1599 žádné morové úmrtí zaznamenáno, ale v létě již pak mor vypukl naplno. V únoru byl svolán sněm a povolen postní jarmark, avšak bylo poručeno řezníkům, vzhledem k výskytu hovězího moru u dobytka, aby se telata v době konání jarmarku nezabýjela. Také pečení koláčů, ke kterému byl používán lůj, bylo pod skutečným trestem zakázáno. Obyvatelstvo však koláče žádalo. „*Potom tedy v dodatečném zákazu se přikazuje rychtáři, pokud by koláče někde našel, ty napečené bral a do škol, špitálů a šatlav rozdal.*“ V měsíci srpnu vypukl pomalu se šířící mor. Z konšelů zemřel rychlou smrtí v pondělí po svaté Trojici Jiří Řehák, krátce na to jej následoval Jiří Voříšek, Petr Bělský a Matyáš Litoměřický, jak to připomínají knihy rožnátní na prvním listu. Další vzácnou osobou byl Martin Cejp z Peclínovce, dlouholetý purkmistr města Hradce Králové, který zemřel 19. srpna 1599. V Hradci zemřelo více než 4 500 lidí. Stálou připomínkou na strašnou morovou smrt je náhrobní kámen na katedrále sv. Ducha, kde je uvedeno datum 1599. Je na něm zpodobněna Anna Kovandová a její dvě děti. Také Martin Cejp byl pochován na hřbitově u katedrály. V ten den bylo pochováno 95 osob. Domy, ve kterých zemřely celé rodiny na mor, se označovaly bílým křížem na dveřích. Při vší té morové hrůze odjel císař Rudolf z Prahy před morem až 14. září 1599 do Plzně, kde pak zůstal až do

4. července 1600. Pan Dačický v rukopise poznamenává, že tento mor se v Čechách rozmáhal nejvíce v Praze, Kutné Hoře a Hradci Králové na Labem a okolních vesnicích. Například do prosince 1599 zemřelo v Kutné Hoře a na Kaňku kolem tří tisíc lidí, nejvíce bylo dětí. Mor také značně postihl kněžstvo; v podměstí bylo málo kněží k doprovázení pohřbů, k povinným bohoslužbám i provedení předepsaných obřadů.

Je popsáno, že k 20. říjnu se morové umírání umírňovalo. Královéhradecká rada města uvedla jako prevenci před morem zákaz nočního vysedávání a popíjení po domech, kde se vařilo pivo. Zakázány byly taneční zábavy a provozování hudby vůbec, čepování piva po nedělních nešporech, rámušení, klení a nedoporučovaly se nedělní vycházky. Kdo byl při překročení těchto zákazů přistižen rychtářem, byl dán do vězení a sousedé byli oznámeni na radnici. Bylo však doporučeno chodit do kostelů a společně se modlit ve středu a v pátek. Na znamení zvonem po 13. hodině byl denně čas, který se měl věnovat rozjímání. Hrobník nesměl vozit mrtvé na hřbitov. Tuto činnost vykonávali spoluobčané za úplaty. Pochovaní se v hrobě ještě posypávali nehaseným vápnem. Ve Franušově ulici je velký hromadný dětský hrob, kde vrstva kostí dosahuje 0,5 metru, dlouhý je okolo pěti metrů. Kostí jsou spojeny uhašeným vápnem. Koncem roku 1599 se morové nakažení zmírnilo, ale nepřestalo. Zaniklo až v lednu roku 1600.

Jaká se dělala opatření proti šíření moru. Zpočátku, po hrozných katastrofách, bylo sjednoceno, že se s mrtvolami těch, kteří podleli moru, musí zacházet co nejopatrněji. Platil přísný zákaz otevírání již uzavřených rakví a ukazování nebožtíka pozůstalým. Pokud by hrobník rakev otevřel a byl přitom přistižen, propadl by hrdelnímu trestu. Od roku 1607 se do rakví přidával i kus páleného vápna. Šaty nebožtíků nestačilo jen vyprat, ale musely se spálit. Žebráci a povaleči byli jako domnělí nositelé nákazy vyhnáni z měst i vesnic. Ke všem zákazům od císaře přibýlo ještě vypalování rachejtů a střelba z ručnic. Tím se mělo zabránit shromažďování lidí, i když církev nutila věřící, aby se srocovali v kostelích při prosebných procesích. Protože mor začínal skoro vždy v létě ve velkých parnách, bylo nařízeno, aby před domy, ale i v nich, připraveny byly nádoby s vodou. Také ti, kteří se stýkali s nemocnými, například bradýři, lékaři, apatykáři a ošetřovatelky, se nesměli stýkat se zdravými lidmi. Zajímavé je, že kněží tento zákaz nerespektovali. Řezníci a pekaři v obdobích moru nesměli zdražovat svoje výrobky.

Nová pravidla ohledně moru byla vydána v roce 1613. Mimo jiné se v nich nařizuje, aby se všechny domy pravidelně vykuřovaly pelyňkem a jalovcem. Bylo zakázáno prodávat a popíjet pálenku, ale bylo doporučováno pít pivo s rozpuštěným čerstvým máslem. Nedoporučovalo se omývání nebožtíků; pokud to bylo nutné (někteří zemřeli venku, ve dvorech, na ulicích) voda se nesměla vylévat, jak bylo zvykem, před dům. Každý příbytek, kde se nalézali nemocní morem, byl označen křížem z haseného vápna přes dveře. Pokud všichni obyvatelé domu zemřeli, byl jejich dům zapečetěn a každý, kdo byl přistižen při jeho rabování, byl popraven. Z uvedeného je jasné, že kromě církevních špitálů nebyla ve městě

žádná civilní nemocnice, nemluvě o nemocnici infekční. Lékaři za pacienty docházeli domů, a pokud se jednalo o mor, potvrzovali pouze smrt. Podle nepřilíš osvědčených názorů se poukazovalo na to, že mor vlastně rozšiřují Židé a byli proto z měst vyhnáni. Také bylo nařízeno zasílat seznamy zemřelých na mor komoře Království českého. Nařízení stíhalo nařízení, a tak bylo například přikázáno, aby si každý ve svém domě udělal pořádek a vše se vyčistilo. Uklízely se ulice, náměstí, kašny. Na dvorcích a v ulicích se vyskytoval hnůj, mršiny a věci smrduté. U řeznických porážek bylo zakázáno vypouštět do struh krev, vyhazovat staré loje, „... protože svině po městě chodící ze struh smradu vyzdvihují.“ Také svině měly být v období morů zavřeny doma, a když byl svinský dobytek přistižen venku, byl městem zabrán. Pohřby se při velkých morech konaly brzo ráno nebo pozdě večer, aby obyvatelstvo nemělo tušení, kolik lidí podlelo morové nákaze. Pokud však mor ustoupil, vše se vrátilo ke starému způsobu života ve městě. Prasata, psi, kočky a ovce pobíhali po městě, výkaly z nočních nádob se vylévaly přímo před dům, a proto není divu, že se epidemie moru opakovaly, a to hlavně v obdobích sucha. Pokud přišlo, voda vše odnesla do řeky. Protože se voda z řek pila nepřevařená a vařilo se z ní pivo, nastávaly další epidemie střevních onemocnění. Byl-li ve městě mor, přibýjely se na brány vyhlášky s varováním. Také žebráci nesměli vysedávat před kostely a chodit na pohřby. V případě neuposlechnutí jim hrozilo mrskání. Zakázán byl i podomní prodej moučných výrobků. K těmto všem nařízením přicházela další, a tak se od roku 1639 zakazovala konzumace čerstvého ovoce a vepřového masa, nebylo-li naloženo před zpracováním několik dnů v soli. Nedoporučovalo se jíst cibuli, ale bylo vhodné ji zavěsit v místnosti nebo nosit v kapsáři. Pokud se u nebožtíků s morem našly peníze, musely se nasypat do vody a v ní ponechat tak dlouho, „... až od nich jed odstoupil“. Nebylo dovoleno jakékoliv cestování a chování toulavých zvířat jako psů a koček. Velice se dbalo o čistotu vody. Ti, kteří přišli do styku s nemocnými, byli umístěni do karantény, kde strávili předepsaných 40 dní.

V roce 1614 se vyskytovalo morové nakažení jen v Praze. Císař, který zimoval v Linci, do Prahy na sněm nepřijel, a tak se konal v Českých Budějovicích. Mor se sice do Hradce nedostal, avšak úroky a daně neměl kdo platit. Domy sice stály, ale nebylo lidí, kteří by z nich platili.

V roce 1650 se objevil velký mor v Hradci Králové. Dne 15. července konali jezuité slavné procesí ke sv. Rozálii za odvrácení moru. Obraz sv. Rozálie nesli čtyři kostelníci. Nakonec vešli do jezuitské kaple, kde byl obraz uvítán českým zpěvem a výstřely z děl umístěných na náměstí a šancích. Vojsko doprovázející procesí se postavilo před kapli, kde ze své zbroje střílelo. Přesto na mor zemřelo 30 žáků. Ostatní se rozptýlili po okolí. Nakonec se podařilo všechny žáky a učitele shromáždit a převézt do Žampachu, kde bylo moru méně.

V roce 1651 se v Hradci Králové objevila forma moru, které se říkalo černá smrt. Stejná forma moru se objevila ještě v roce 1653 v blízkosti města.

Svéráznné monumenty z Vizovic – Dušan a Naďa Cendelínovi

Manželé Cendelínovi žijí a tvoří ve Vizovicích, odkud na svoji královéhradeckou výstavu na lékařské fakultě přivezli grafiky a keramické reliéfy.

Slavnostní vernisáž se konala 31. května; o hudební program se postaral

Dušan Cendelín: Brána vzpomínek (grafika)

pěvecký spolek Ambrosius a úvodní slovo pronesl evangelický farář dr. Pavel Otter. Ujal se své role zcela osobitě a snažil se především představit oba autory.

Dušan Cendelín je původní profesí projektant a ve výtvarných technikách

autodidakt. Setkání s budoucí manželkou pro něho bylo zároveň i setkáním s keramikou. Práce s hlinou jej pohltila na více jak 20 let. Potom přišel zlom a keramiku vystřídala grafika. Dr. Otter si vysvětluje tuto změnu asi tak: „Poté, co zavřeli nedaleké dívčí učiliště a Dušan nemohl tvarovat hlinu podle pohledných ženských křivek, jež mu dosud defilovaly pod okny, dal se na grafiku.“ Zároveň ale dodává, že sám autor, má vysvětlení jiné: „V keramice se dá dělat mnoho krásných věcí, ale nikdy tam neuděláš zelenou louku s tetelícím se vzduchem.“

Naďa Cendelínová vystudovala Střední umělecko-průmyslovou školu, obor keramika. Dr. Otter ji popsal jako „tichou, skromnou, hloubavou, nápaditou tvůrkyni originálních, zajímavě a mnohdy vtipně zhotovených kachlů, reliéfů, plastik, nádob a jiných předmětů.“ Zároveň paní Naďa také již dlouhá léta působí jako průvodkyně na vizovickém zámku. Počátek její výtvarné

Naďa Cendelínová: Dívka (keramický reliéf)

tvorby představuje keramika užitková, od které se její pozornost postupně přesunula ke keramickému reliéfu. Jedná se o velice nízký reliéf, který vyžaduje zcela speciální postup modelace a který si autorka sama pro svou práci našla.

Podle slov dr. Ottera oba manželé Cendelínovi nevidí ve svém díle nic lokálního, rázovitě valašského, nějaký genius loci, nicméně on sám je vidí jako „dva svéráznné monumenty, jež nabízejí našemu nepřehledně globalizovanému světu přehledné a milé valašské Vizovice.“

Iveta Juranová

Východočeský výtvarný salon 2011

Také v letošním roce se v Galerii Na Hradě konal tradiční Východočeský výtvarný salon Unie výtvarných umělců Hradec Králové. Na jeho vernisáži se 22. června sešly na dvě stovky návštěvníků; nechyběl mezi nimi ani primátor města MUDr. Zdeněk Fink a děkan lékařské fakulty prof. Miroslav Červinka.

Výtvarný salon je oficiálně součástí Divadelního festivalu evropských regionů a tento fakt výrazně ovlivnil návštěvnost expozice. V průběhu prvních čtyř dnů po zahájení výstavu vidělo více než 500 osob. Nermalou měrou k tomu přispěla jistě i skutečnost, že prostor atria Lékařské knihovny se stal

součástí Open air festivalu a denně se zde hrálo několik divadelních představení.

Výtvarný salon představil v samotném Sloupovém sále a v přílehlé výukové místnosti přibližně pět desítek umělců a celkem více než stovku jejich prací. Pokud se týká zastoupení jednotlivých žánrů, pak byla nabídka více než pestrá a v podstatě chyběla snad jen multimédia. Malba sice zůstává tradičně v převaze, ale oproti předchozím ročníkům určitě přibýlo plastik a fotografií. V průběhu podzimu bude Výtvarný salon pokračovat v Městském muzeu v Jaroměři.

Iveta Juranová

Slovník českých lékařů – spisovatelů

V nakladatelství Galén vyšel Slovník českých lékařů – spisovatelů (vydání první, 2011, 301 stran) od Svatopluka Káše. Autor, neurolog, pracoval po téměř dvě desetiletí v motolské nemocnici a potom jako primář neurologického oddělení nemocnice v Kolíně. Naši lékařské veřejnosti je znám celou plejádou prací z medicínského prostředí, z nichž jmenujme alespoň pětisvazkovou edici lékařských historek z Aeskulapovy první až páté knihy.

Slovník českých lékařů – spisovatelů představuje úctyhodné dílo, k němuž autor materiál shromažďoval přes 30 let a které zachycuje více než 500 jmen lékařů, kteří byli literárně činní i mimo svou lékařskou odbornost. Autoři jsou zařazeni podle abecedy. Pozornost je věnována básníkům, prozaikům, dramatikům, autorům vědecko-fantastické literatury a autorům oblíbených lékařských memoárů a prací z historie medicíny. U každého autora jsou uvedeny stručné životopisné údaje, pokud se podařilo je získat, a bibliografie jeho díla. Knížka zahrnuje autory od 14. století až po současnost.

Z lékařů naší fakultní nemocnice a lékařské fakulty je uvedeno 9 autorů, a dále 1 pracovník z VLA a dalších 5 hradeckých rodáků. Z lékařů FN a LF jsou to dermatolog Jaroslav Danda (1915–2003), známý mimo jiné

svými detektivkami (používal kromě vlastního jména pseudonymy Ben Boeter a Martin Adam). Ladislav Chrobák (*1927), spolu s historikem J. Štěpánem v publikaci Královéhradečtí lékaři v Kuvajtu zachycující hlavně činnost královéhradeckých lékařů ve zdravotnických zařízeních a na nově otevřené lékařské fakultě v Kuvajtu. Z Chrobákova pera jsou uvedeny ještě Medicínské historky z Královéhradecka (spolu s S. Kášem) a Historky z mého života a cest. Jiří Rigel (1922–1977) byl autorem psychologických povídek a detektivek; psal pod jménem Jiří Pacovský. Věra Rozsivalová (1924–2006) se zajímala o historii kosmetiky. Svatopluk Řehák (*1926) publikoval několik sbírek básní ovlivněných Holanovou poezií, zabývajících se často medicínskou problematikou, publikovaných v letech 1964 až 2000. Pantaleon Sazama (1911–2002) má citovány medicínské historky zachycené v cyklostylované knížce Okolo Hradce v bílém plášti. Autor se narodil v Dlažově a historky publikoval pod jménem Leon Dlažov. Významná je literární tvorba Hvězdoslava Stefana (1920–2009), autora četných prací z historie medicíny a monografie Karel Rokitský (spolu O. Procházkovou a I. Šteinerem). Zmíněni jsou dále Jindřich Tošner (*1947) jako autor básní a Jan Vanýsek (1910

–1995) s prací Prožil jsem zvláštní století (2005 – z paměti na magnetonových záznamech uspořádaných jeho synem). Václav Dobiáš (*1918), pracovník VLA, je uveden jako autor stručných dějin lékařství a vojenského lékařství.

Z hradeckých rodáků mimo FN a LF se literární činností zabývali Václav Bek (*1922) a Jaroslav Durych (1886–1962), katolicky orientovaný spisovatel, jeden z nejvýznamnějších lékařů – spisovatelů meziválečného období. Dále z Hradce pochází Jan Evangelista Jirásek (1867–1925), Vratislav Rybka (*1940) a Jan Šindel (nar. asi 1370), humanistickým jménem Johannes Andreae Sindelius, lékař, matematik, rektor Karlovy univerzity a humanista.

V seznamu lékařů – spisovatelů není uveden Jaroslav Procházka (1913–2003) – Ze vzpomínek chirurga (1989) a Vzpomínky hradeckého chirurga (2002), ve kterých putavou formou seznamuje čtenáře s dramatickým rozvojem medicíny 20. století. V literatuře však S. Káš prof. Procházkou uvádí svým článkem Kardiochirurg profesor MUDr. Jaroslav Procházka, Prakt. Lék. 2005; 85 (2): 123–124.

L. Chrobák

LÉKAŘSTVÍ STARÝCH EGYPŤANŮ I.

STROUHAL E., VACHALA B., VYMAZALOVÁ H.

Staroegyptská chirurgie; Péče o ženu a dítě
Academia, 2010, 239 s.

Obrázek na obálce: Soška bohyně Sachmety s hlavou lvice, patronky egyptských lékařů

autorem celé řady archeologických, antropologických a paleopatologických článků a knih publikovaných v češtině, angličtině a němčině. Nejznámější z nich je bohatě ilustrovaná publikace *Život starých Egyptanů* (1989), která dosud vyšla v 19 vydáních v 9 jazycích. E. Strouhal je nositelem stříbrné pamětní medaile naší lékařské fakulty, která mu byla udělena u příležitosti jeho 70. narozenin v roce 2001. B. Vachala je pravidelným účastníkem archeologických expedic do Abusíru a autorem několika knih o starém Egyptě. E. Vymazalová se rovněž zúčastnila expedic do Abusíru a zabývá se studiem nejstaršího hieratického písma (písmo vzniklé z hieroglyfů pro psaní na papyrech).

Recenzovaná publikace je prvním svazkem trilogie věnovaným chirurgii a péči o ženu a dítě. Druhý svazek se bude zabývat vnitřním lékařstvím a třetí lékaři, nemocemi a jejich léčením.

První kapitola poukazuje na vysokou úroveň egyptského lékařství již ve Staré říši (2700–2180 př. Kr.), jak se o tom pochvalně zmiňuje Homér ve své *Odyseji* a také otec starověkých dějepisců Hérodotos, který byl fascinován specializací egyptských lékařů, z nichž někteří léčí oči, jiní hlavu a opět další zuby nebo břicho. Klíčem k poznání lékařství starých Egyptanů, které ovlivnilo vývoj medicíny v Řecku, Římské říši a nakonec i lékařství evropské, jsou svitky textů napsané na papyrech hieratickým písmem. Autoři textů byli lékaři, kteří patřili ke vzdělané vrstvě egyptské společnosti. Lékařské papyry, považované za posvátné knihy, sloužily jako příručky pro jednání lékařů, ale i jako ochrana v případě neúspěšné léčby, pokud se lékař řídil jejich předpisy. Další funkcí textů bylo jejich použití při výuce mladých adeptů medicíny, kteří se je učili snad i zpaměti.

Kapitola 2 obsahuje překlad 10 papyrů se základními informacemi o jejich pravděpodobném datu vzniku, místu nálezů, současném uložení a autorech překladu.

Kapitola 3 je věnována staroegyptské chirurgii, která představuje vrchol snahy egyptských lékařů přiblížit se na základě racionálních přístupů k diagnostice a prognóze úrazů. O chirurgických případech pojednávají dva nejznámější papyry, které se dochovaly až do dnešních dnů, a to papyrus Smithův (48 kazuistik) a papyrus Ebersův (16 případů). U chirurgických případů šlo buď o válečná poranění, nebo o zra-

nění při stavbách či v dílnách. Jednotlivá zranění jsou uspořádána systematicky od poranění lebky přes poranění jednotlivých částí obličeje, čelistí, krčních obratlů až po hrudník. Velká pozornost je věnována zranění lebky – od povrchných ran až po penetrující zranění s obnažením mozku. Důraz je kladen na pečlivé vyšetření rány zrakem a při některých typech zranění i palpací. Součástí diagnózy je i prognostické posouzení dalšího vývoje a léčebného přístupu vyjádřené slovy: *nemoc, kterou budu léčit, nemoc, se kterou budu bojovat nebo nemoc, se kterou se nedá nic dělat*. Některé způsoby léčby odpovídají zásadám současné medicíny, jakými jsou například fixace zlomenin, ošetření vykloubení dolní čelisti nebo adaptace okrajů rány stehem. K léčbě se používaly přísady původu nerostného, například kamenec pro jeho účinek adstringentní, rostlinného nebo i živočišného, jakým bylo přikládání čerstvého masa na ránu k podpoře srážení krve. Často se setkáváme s použitím medu pro jeho mírný baktericidní účinek. Je uveden i seznam chirurgických nástrojů, mimo jiných pazoučkové nože, háčky, špachtle, jehly z kovu a další. Obinadla byla vyráběna z čistého lnu. Omamujícím prostředkem bylo víno nebo pivo vyráběné z kvašeného chleba. Papyrus Ebersův se zabývá léčbou vyklenutí na různých částech těla (nádory, cysty, záněty s nahromaděním hnisu), kdy byla doporučována zpravidla léčba nožem nebo žhavou tyčinkou (kauterizace). Při vyklenutí dolní části pacientova břicha (zřejmě při ascitu) bylo doporučováno probodnutí břišní stěny nožem.

Velmi cenný je závěrečný výklad autorů knihy z hlediska současných medicínských poznatků. Autoři uvádějí i některé chirurgické operační zákroky na archeologických nálezích koster, jako amputace končetin a trepanace lebky. Obřízka nepatřila k výkonům prováděným chirurgy, ale chrámovými knězi.

Čtvrtá kapitola je věnována péči o ženu a dítě ve starém Egyptě. Žena se ve staroegyptské společnosti těšila velké úctě jako manželka a matka. V knize je citováno celkem 164 případů týkajících se onemocnění žen, dětí a porodnictví. Na rozdíl od úrazů, kde příčina byla jasná, mnohé bolesti a potíže v různých oblastech těla ženy (například i kruté bolesti zubů nebo bolesti horních nebo dolních částí nohou) byly mylně přisuzovány děložce. Krvácení, o jehož příčině se egyptské texty nezmiňují, bylo zpravidla připisováno menstruaci. Při krvácení v těhotenství se doporučoval lněný tampon s jedním uzlem, který se vkládal ženě do pochvy. Velká pozornost byla věnována posouzení schopnosti plodnosti ženy, postupům jak plodnost podpořit, zjištění přítomnosti již existujícího těhotenství a určení pohlaví nenarozeného plodu. Moč těhotných žen s plodem mužského pohlaví měla působit rychlejší růst ječmene (ječmen v egyptštině je mužského rodu), ženského pohlaví pak urychlovat růst pšenice (pšenice ženského rodu). Egyptané znali i prostředky k zamezení těhotenství a v odůvodněných případech k vyvolání potratu. Umělé potraty byly někdy stíhány. Ženy rodily ve zvláštní „besídce“, lehké stavbě z kúlů a rostlinného materiálu, v poloze vsedě, na boku nebo vleče. Při porodu asistovaly ženy, nikoliv lékaři, kteří byli přivolaní jen při komplikacích. Lékaři specializovaní na ženskou nemoc a porod ve starém Egyptě nebyli. Porodní bolesti mělo mírnit silné pivo nebo víno. Léčebné postupy při bolestech a otocích prsů spočívaly v potírání prsů směsí různých rostlinných přísad, medu a minerálů.

Dítě bylo kojeno často až do třetího roku. Kojenecká úmrtnost byla vysoká. Umíralo každé druhé až třetí dítě. Úmrtnost do třetího roku dítěte klesala, ale pak po skončení kojení, při pře-

chodu na normální stravu, opět stoupala. Děti v kojeneckém a batolecím věku byly ohroženy střevními infekcemi, parazitárními chorobami a dětskými infekcemi.

Léčebné prostředky používané při onemocnění žen a dětí byly původu nerostného, živočišného a nejčastěji rostlinného, namnoze přísady používané při vaření (kmín, cedrový olej, cibule, česnek), ale i prostředky, kterým byla přisuzována magická moc, jako peří černých vlaštovek nebo chlupy plavého osla. Chirurgická léčba – na rozdíl od úrazů – u ženských chorob používána nebyla. Zatímco u chirurgických poranění, kde příčina byla zřejmá a léčebný postup byl zpravidla racionální, u gynekologických onemocnění a onemocnění dětí, kde vyvolávající příčina byla většinou nejasná a připisována často nadpřirozeným, člověku nepřátelským silám, se daleko častěji

setkáváme se zařikáváním, u onemocnění dětí pronášeným často při východu a západu slunce, aby se přivolala ochrana boha Re, boha slunce, jednoho z nejvyšších egyptských bohů.

Kniha je dokumentována četnými barevnými obrázky a skicami a bohatou literaturou, s významným zastoupením autorů publikace. Závěr knihy tvoří stručný přehled dějin starého Egypta a podrobný rejstřík.

Staroegyptské lékařské texty dochované na papyrusových svitcích patří ke kulturnímu dědictví lidstva. Kniha osloví nejen zájemce o historii starého Egypta, ale zajisté i lékaře pamětlivé slov francouzského filozofa Augusta Comteho (1798–1857), že není možné dokonale poznat nějakou vědu, neznáme-li její historii.

Prof. MUDr. Ladislav Chrobák, CSc.

HISTORIE MEDICÍNY VE FILATELII (10)

Z archivu M. Vostatka

MENDEL, KOCH, RÖNTGEN

Město Gdaňsk (německy Danzig) na pobřeží Baltského moře v deltě Visly má pohnutou historii – bylo součástí Německa i Polska a v letech 1807–1815 a 1920–1939 existovalo jako svobodné město. V roce 1945 připadlo Polsku.

A právě svobodné město Danzig vydalo v roce 1939 sérii známek Němečtí lékaři a přírodovědci.

Johann Gregor Mendel (1822–1884); heslo na známce: *Zdravé děti – radostná budoucnost.*

Johann Mendel se narodil v Hynčicích (dnes okres Nový Jičín). Studoval v Opavě a v Olomouci. Převážně z existenčních důvodů vstoupil roku 1843 jako novic do kláštera Augustiniánů v Brně a přijal řádové jméno Gregor. V roce 1847 byl vysvěcen na kněze. Od roku 1856 začal v klášterní zahradě s hybridizačními pokusy na rostlinách hrachu. Křížením jeho různých forem dospěl k objevům, z nichž matematicky vyvodil základní zákony dědičnosti. Výsledky své práce přednesl v roce 1865 a následujícího roku je publikoval ve sborníku Přírodovědného spolku v Brně.

Mendelovy zákony se staly základem moderní genetiky a uplatňují se nejen při šlechtění rostlin a živočichů, ale i v řadě dalších oborů, zejména v medicíně.

Mendel se vědeckého uznání nedožil; jeho objevy se setkaly s pochopením až po roce 1900.

Robert Koch (1843–1910); heslo na známce: *Vzduch a slunce – nepřítel úbytí* (úbytě – starobylý název pro tuberkulózu).

Německý lékař a mikrobiolog, jeden ze zakladatelů mikrobiologie. Zdokonalením barvicích technik a zavedením kultivačních půd zpevněných agarem dokázal izolovat jednotlivé typy bakterií. Prokázal bakteriální původ řady infekčních chorob, a tím příčinný vztah mezi určitou bakterií a konkrétní nemocí. Jeho nejvýznamnějším přínosem je objev příčiny tuberkulózy, mikrobu *Mycobacterium tuberculosis* (Kochův bacil; BK) v roce 1882. Při pokusech o získání léku proti tuberkulóze extrahoval tuberkulin (1890), který je dnes využíván jako diagnostický prostředek.

Za práce o tuberkulóze byla Kochovi v roce 1905 udělena Nobelova cena.

Poznámka: Za okupace naší vlasti v letech 1939–1945 býval ve školách i na jiných místech často vyvěšován portrét Roberta Kocha. Při troše fantazie je jeho podoba srovnatelná s T.G. Masarykem. Alespoň tímto způsobem si potlačený národ připomínal doby svobody.

Wilhelm Konrad Röntgen (1845–1923); heslo na známce: *Bojuj s rakovinou, rakovina je léčitelná.*

Německý fyzik; zabýval se studiem kapalin, plynů a elektromagnetických jevů. V roce 1895 při pokusech s katodovými paprsky objevil nový druh záření – paprsky X (později nazvané rentgenové) a zkoumal jejich vlastnosti. Zhotovil první rtg snímky kovových předmětů a také kostí ruky své manželky.

V roce 1901 získal Röntgen za tento svůj objev Nobelovu cenu.

Z HISTORIE ČESKÝCH ŠPITÁLŮ

Špitál Doksy

Severně od Polabí se rozkládá romantická krajina, bohatě zalesněná pahorkatina s výraznými vrchy. Najdeme zde skalní pískovcové útvary bizarních tvarů s ponurými jeskyněmi, obydlenými od doby bronzové, sloužícími jako úkryt tuláků, lapků a později jako skalní byty. Jsou zde rozsáhlé vodní plochy, malebná lidová architektura, převážně roubená nebo hrázděná stavení, která po odsunu německého obyvatelstva dnes slouží převážně k rekreačním účelům.

Středem tohoto území je starobylé městečko Doksy, založené r. 1264 Přemyslem Otakarem II. na potoce Doksí k ochraně zemských hranic a cest (viz pozn. 1). Na místě původního tvrziště byl postaven v 15. století strážní hrádek, r. 1638 přestavěný na renesanční zámek. Majitelé se často střídali (Valdštejnové, Berkové, Butler), až r. 1668 Doksy kupují Heisenštejnové. Hraběnka Marie Františka (původem z Vrtby) nechala zbořit nedostačující městský špitál a stavi nový panský, s nadáním 8.000 míšeňských kop (foto 1). V přízemí byla zřízena kaple s oltářem a lavicemi, na střeše s věžičkou a zvonem a dokonce i s vlastním kaplanem. V patře byly komůrky pro nemocné, byt kaplana a černá kuchyně, ve které si špitálníci vařili svou stravu (foto 2). Za roubenkou je zahrada se studnou, kde nemocní mohli odpočívat na čerstvém vzduchu. Je to jediné původní, velmi cenné dřevěné stavení, které zůstalo zachováno z celého městečka, neboť zde často řádily zhoubné požáry, ničící celé město. Zámek včetně anglického parku a špitálu patřil až do r. 1945 rodu Valdštejnů, po jejich odchodu byla roubenka československou církví upravena na modlitebnu. Od r. 1960 je v ní zřízena městská knihovna s pamětní síní Karla Hynka Máchy a komůrky pro nemocné byly upraveny jako pokojíky pro turisty nebo rekreanty.

Jak jsme již zmínili, v přízemí je expozice zaměřená na život a dílo K. H. Máchy, který často do tohoto kraje zavítal. Kromě literárních dokumentů je zde vystaveno 8 portrétů básníka od různých umělců. Vzhledem k tomu, že Mácha nebyl nikdy portrétován (pozn. 2), jedná se spíš o snahu vyjádřit jeho osobnost a duševní rozpoložení. Nejvíce nás zaujala kresba prof. Cyrila Boudý, který svého času působil jako pedagog na UK (foto 3).

Druhá část expozice je věnována rybářství a rybníkářství, které ve zdejším kraji má velkou tradici a patří k nejvýraznějším v Čechách (foto 4). Velký rybník (Máchovo jezero) byl založen Karlem IV. a postupně v jeho okolí vznikla řada dalších, které během staletí dokonale splynuly s přírodou a tvoří její nedílný celek.

S přibývajícím soumrakem se loučíme s touto čarokrásnou krajinou, naše cesta vede kolem Břežňského rybníka, na

jehož hladině se zrcadlí zádušná silueta hradu, v jehož zdech básník strávil noc a který jej inspiroval v jeho tvorbě (Večer na Bezdězi). Zdejší kraj byl umělci velmi vyhledávaný, neboť zde nacházeli nevyčerpatelný zdroj motivace, např. Antonín a Quido Mánesovi, Amalie Mánesová, Adolf Kosárek, Josef Navrátil, Bedřich Smetana (Tajemství), Eliška Krásnohorská aj. Naše cesta nám přinesla mnoho radosti, všechno kolem nás kvetlo a vonělo jarem.

J. Smit

Pozn.: 1. Název pochází z keltštiny; „dogs“ znamená močál, vodní plochu. Ve středověku byly nazývány Dokez, Doksí. Později v 18. a 19. stol. Hirschberg (městsk Nnak parohů, podle hrabat z Vrtby téhož erbu).

2. Mácha nebyl za svého života nikdy portrétován. Nejstarší a jediný portrét je od F. Šíra, uveřejněný v r. 1860 (básník zemřel 1834) v Almanachu Máj. Podle něj jsou odvozeny všechny pozdější portréty.

Fotbal

Dne 27. dubna se uskutečnilo již po páté utkání „študáci vs. kantoři“. Na stadion Základní školy ve Štefcově ulici nastoupila osmičlenná družstva (7 mužů + 1 žena) a hrálo se 2x40 minut, s možností neomezeného střídání v průběhu hry. Počasí se oproti loňsku umoudřilo, hrálo se i za slušné divácké podpory.

Zápas zahájila tradičně výkopem doc. Stoklasová. Utkání se odehrávalo ve svižném tempu a mělo velmi dobrou úroveň. První poločas byl vcelku vyrovnaný s řadou pohledných akcí na obou stranách. Ve druhém poločase však narůstal tlak studentů, a to se projevilo i na skóre. Výsledku napomohl velmi dobrý výkon brankáře P. Ježka a u učitelů také střelecká smůla při proměňování šancí. Navíc studenti měli větší počet hráčů na střídání, což spolu s přece jen lepší fyzickou kondicí také sehrálo svou roli. Studenti si tak připsali historicky třetí výhru.

Po utkání byli vyhlášeni nejlepší hráči – v družstvu studentů T. Zaydlar a v družstvu učitelů dr. J. Melek. Putovní pohár určený vítězům zůstává další rok v držení studentů.

Něco pro statistiky:

Zápas skončil výsledkem 7 : 3 (poločas 3 : 2)

Rozhodčí: Mgr. Jindřich Křoustek (KTV)

Střelci branek: studenti – M. Zádrapa 3, T. Zaydlar 2, M. Ptašínský a Z. Vošvrda, učitelé – P. Motyčka, J. Melek, M. Voborník

Sestavy družstev (bez tradičního rozestavení, protože díky střídání se posty v průběhu hry měnily):

Studenti: Jana Zaydlarová (4. r.) – kapitánka, Miroslav Zádrapa (1. r.), Marko Ptašínský (1. r.), Jan Brixí (2. r.), Marcela Kubíčková (2. r. Fyzioterapie), Pavel Huňka (3. r.), Kateřina Kubínová (4. r.), Samer Al-Dury (4. r.), Zdeněk Vošvrda (4. r.), Pavel Ježek (5. r.), Andrej Zahornadský (5. r.), Tomáš Zaydlar (5. r.), Pavel Buňa (5. r.), Petr Kelnar (5. r.), Pavel Kelnar (5. r.), Jan Čeněk (5. r.), Jiří Ettlér (5. r.). Celkem 17 hráčů a hráček.

Učitelé: dr. Otto Kučera (fyziologie) – kapitán, Mgr. Jiří Bezouška (KTV), Mgr. Jana Bezoušková Paulů (KTV), Mgr. Michal Dunda (KTV), dr. Petr Hoffman (rtg), dr. Tomáš Holubec (kardiochirurgie), Mgr. Miroslav Kovařík (fyziologie), dr. Ján Melek (pediatrie), Jiří Miler (emergency), dr. Petr Motyčka (chirurgie), Mgr. Veronika Nováková (farmakologie), Mgr. Martina Seifrtová (biochemie), dr. Martin Voborník (kardiochirurgie). Celkem 13 hráčů a hráček.

Alena Stoklasová

CO TAKÉ ZAZNĚLO V SENÁTU ...

Dary ústavním činitelům

Ústavní činitel musí podle „zákona o střetu zájmů“ každoročně přiznávat dary, které obdržel. Při projednávání novely příslušného zákona pan senátor Jaroslav Kubera (ODS) opět „zaperlil“. **Nejmenovaný pan senátor Pavlata po návštěvě Vietnamu uvedl, že při návštěvě v botárně obdržel tenisky a napráskal své kolegy, protože napsal, že tenisky obdrželi všichni členové delegace.** (Smích v sále.) Ti samozřejmě do přiznání tenisky neuvedli. Škoda, že si toho nikdo nevšimnul, hned by byli seprání v novinách.

Registrační pokladny

Návrh zákona o registračních pokladnách v Senátu předkládal tehdejší ministr financí pan Bohuslav Sobotka. Pro něho až netypicky stručné uvedení návrhu, bez jakýchkoli známek emocí. Všiml si toho i předsedající schůze, místopředseda Senátu pan Jiří Liška (ODS) a obecnou rozpravu uvedl slovy: „**Možná, že jste si také všimli, že při dnešním předkládání návrhu zákona panu ministrovi chybělo jeho obvyklé a pro něho tak typické nadšení, protože s takovým nadšením, jaké vždycky mívá, se tento návrh zákona skutečně předkládat nedá.**“ (Smích v sále.)...

Korunní svědek

V Senátu jsme projednávali poslanecký návrh novely trestního zákona. V podstatě šlo o právní zakotvení tzv. „korunního svědka“. Tento institut je znám z anglosaského práva. Pomůže-li obviněný vyšetřujícím orgánům rozkrýt trestnou činnost organizované skupiny a usvědčí-li tak své komplice, je mu soudem udělen nižší trest. Pan senátor Jaroslav Mittlener (ODS – mimochodem absolvent naší fakulty) ve svém diskusním příspěvku hovořil o tom, že se jedná o vážnou věc, ale celý systém výchovy naší policie není připraven na to, aby pracovníci represivního aparátu byli schopni, nebo dokonce ochotni, vyměnit menšího lotra za většího a méně sympatického za více sympatického. Závěr svého vystoupení zlehčil vtipem. „**Jakým způsobem chodí policajti na houby? Najdou-li první hříbek, tak ho mlátí tak dlouho, dokud neřekne, kde jsou ostatní.**“

Na schůzích Senátu PČR vyslechl a ze stenografických záznamů zpracoval Karel Barták

Kresba Vladimír Renčín

ZEMĚ LIDÍ OBJEKTIVEM JANA SMITA

EFESOS

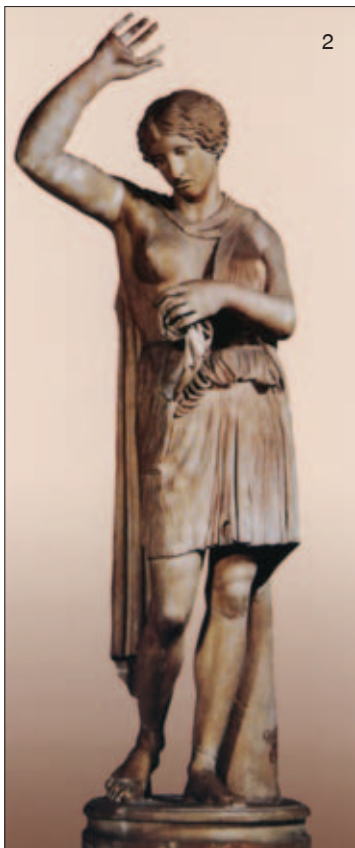
Cestu po jižním Turecku jsme ukončili na západním břehu v městě Bodrum (Halikarnassos). Naším cílem byl Efesos, jedno z nespočetných starověkých měst, jedinečný svou historií a památkami. Jako dopravní prostředek jsme tentokrát zvolili loď; vyplouváme za úsvitu (foto 1) zároveň s rybáři, moře je trochu rozhoupané a zanedlouho vplouváme do přístavu Kusadasi. Nad městem se tyčí památník se sochou Mustafy Kemala Atatürka v nadživotní velikosti, která rozkročen pravicí ukazuje na západ, tedy na Řecko. Pokračujeme autobusem do obce s příhodným názvem Seldžuk (dobyť Efesu tímto národem) a již s úctou vstupujeme do nejstarších míst archeologického naleziště.

Starověký Efesos stál původně na mořském břehu při ústí řeky Kayıstros. Podle mytologie byl založen Amazonkami, jiná legenda praví, že Efesané byli potomky kolonistů, vedených athénským králem Kodrem. Původní obyvatelstvo patrně podléhalo Chetitům a vládcům ostatních íónských měst. Pod svahem pahorku Pion byla založena osada se svatyní mateřské Paní Divočiny, prapodivné bohyně, poseté na hrudi čtyřiaadvaceti vybouleninami (omylem pokládán za řadra). Zde byly nalezeny rané řecké stavby, oltář, zlaté a slonovinové předměty ze 7. stol. př. Kr. Nájezd Kimmerů v 6. stol. př. Kr. svatyni rozbořil a vydrancoval, ale zanedlouho byla rekonstruována a obklopena ochranným valem. Kolem r. 550 př. Kr. byly zahájeny práce na novém Artemisiu; monumentální budova, celá z mramoru, strop a trámy z cedrového dřeva (projektanti Chersifron a Metagenes). Půdorys obrovité budovy byl 125x55 m, v jejím středu stála socha Artemis (pozn. 1), byla obklopena 127 íónskými sloupy vysokými 19 m, zdobenými palmovými hlavicemi se vzory lotosových květů. Svým provedením překonala všechny dosavadní stavby, znamenala rozhodující vývoj íónského stylu a právem byla pokládána za jeden ze 7 divů světa. Chrám, který stál na bažinaté půdě poblíž Svatého přístavu (podle tradice), se potýkal se statikou, ale problém úspěšně vyřešil architekt Theodoros ze Samu. Celou stavbu hojně financoval proslulý boháč král Kroisos, který udržoval dobré styky

s efeským samovládce (oženil se s jeho dcerou). Svatyně mu na oplátku půjčovala peníze.

V této době (kolem r. 520 př. Kr.) zde působil aristokratický myslitel a samotář Herakleitos, pohrdající svými současníky pro nenávisť, kterou chovali k vynikajícím jedincům. O své poznatky se nedělil, jeho krédo bylo: „Já zkoumám sám sebe“. Vyspělý kulturní vývoj dokládá sochařská soutěž konaná r. 440 př. Kr. mezi Krésilem, Polykleitem, Feidiem a Fradmónem o vytvoření bronzové sochy „Zraněná Amazonky“. Zvítězil Polykleitos, který vytvořil krásnou, smyslně oděnou, něžnou ženskou postavu, s námahou napřahující ruku; její tvář vyjadřuje bolest (foto 2).

Ve 4. století př. Kr. patřil Efesos mezi vzkvétající státy Milétos, Fókis, Smyrnu a Samos na íónském pobřeží. Staví kamenné chrámy, divadlo, stadion a razí vlastní peníze. Toto šťastné období je narušeno 21. července r. 356 př. Kr. zničujícím požárem Artemisia, založeným duševně chorým slávychtivým Hérostratem právě v den narození Alexandra Velikého. Práce na obnově byly okamžitě zahájeny, půdorys zachován, podstavec zvýšen, sloupy poněkud zkráceny na 17,6 m. Alexandr Veliký při svém tažení r. 334 př. Kr. zbaňuje město nadvlády Peršanů, obnovuje svatyni do bývalé krásy a zároveň otvírá možnost obchodu s orientem (textil, opracovaný kov). Po Alexandrově smrti vládne Efesu Lýsimachos (diadochos) a r. 302 př. Kr. město v oblasti přístavu přestavuje a staví hradby. Pergamonský král Antioch III. r. 196 př. Kr. město obsadil a připojil ke své říši, ale již r. 129 př. Kr. celé království přešlo do rukou Římanů a Efesos se stal hlavním městem provincie Asia. Díky tisícileté slávě Artemisia, které bylo jedním z hlavních chrámů řeckého světa a své výhodné poloze na břehu moře, si podržel svou prestiž. Dobou římské nadvlády nastal jeho zlatý věk. Město se přemísťuje dále od moře (bažiny, močály), počet obyvatel roste (250 000), stává se sídlem římského guvernéra a je jedním z pěti největších měst impéria. Kázání apoštola Jana Evangelisty a tradice, podle které si P. Maria vybrala Efe-

2

sos jako své obydlí po ukřížování Krista, pozvedly město v historii křesťanského myšlení. Stalo se největším křesťanským střediskem na východě: sídlem sv. Pavla, místem, kde byl pochován sv. Jan Evangelista, konal se zde 3. ekumenický koncil a bylo vyhlášeno dogma o P. Marii, Matce Boží. Po Konstantinopoli bylo druhým nejvýznamnějším městem Byzantské říše. Pak přichází temné období, r. 262 př. Kr. město plní Gótové, v 7. stol. n. l. bylo vydrancováno Araby. Stává se nezdravým postupujícím zanášením přístavu (močály), a proto se stěhuje na kopec Pion do okolí baziliky sv. Jana Evangelisty, která se stala srdcem opevněného města. Ve 13. stol. město dobývají Seldžukové,

po nich je devastují Mongolové, Arabové a piráti a r. 1426 přichází definitivně pod nadvládu Osmanů. Z vyřazeného města se stává živořící vesnička, až upadá do úplného zapomnění. Teprve r. 1869 byly odhaleny první archeologické památky, které znovu ukázaly jeho starověkou nezapomenutelnou krásu.

Opouštíme Artemision, kde z celé kdysi skvostné stavby zůstal jediný sloup (na jeho vrcholku sídlí čapí rodina), několik ruin a močál (foto 3). Míříme do části zbudované v době římské

3

4

ské nadvlády. Míjíme Nerův stadion a vstupujeme na širokou Arkádiovu cestu, spojující Svatý přístav a město (500 m, zde bývaly obchody a dílny), kostel Koncilu (vyhlášení dogmatu r. 431) a Velké divadlo na místě helénského (pro 25 000 diváků, zde kázal sv. Pavel). Mramorovou cestou přicházíme k Mazeus-Mitridatově bráně a proslulé Celsově knihovně

5

(ve své době největší – 12 000 svitků) se sochami, symbolizujícími dobré vlastnosti vládce provincie (foto 4). Odtud ulicí Koréssos (kněžek Artemisia) k Hadrianovu chrámu, Trajanovu nymfeonu, Memmiovu monumentu (foto 5), Domitiánově svatyni, prytaneionu (sídlo vládců města) se svatyní Hestie a shromaždišti a konečně k Odeionu (1 500 diváků). Z naší prohlídky jsme citovali jen ty nejvýznamnější památky, podrobnější popis by vyžadoval mnohem více prostoru.

V okolí Efesu je jeskyně Sedmi spáčů s legendou z doby císaře Theodosia a domnělý dům P. Marie, kde žila a zemřela. Svou misi končíme na pahorku Ayasoluk, kde ve středu byzantských hradeb (7. stol.) jsou úžasné ruiny baziliky apoštola sv. Jana Evangelisty, zde údajně pohřbeného kolem r. 100 (pozn. 2), která se stala mimořádně uctívaným místem.

Opojení historií a uměním, loučíme se s Efesem plni hlubokých dojmů z událostí, které ovlivnily dějiny. Naše cesta zde nekončí, máme namířeno na Patmos do památné jeskyně, kde sv. Jan Evangelista ve vyhnanství napsal Apokalypsu.

Pozn. 1 – Artemis, sestra Apollóna, bohyně lovu, chránící divokou přírodu, podobná Amazonce, válečnice, zobrazovaná v krátké tunice, někdy ve skythských kalhotách.

Pozn. 2 – Ve 3. stol. bylo na místě dnešní baziliky vybudováno čtvercové mauzoleum v místě, kde kolem r. 100 byl pohřben sv. Jan Evangelista po návratu z Patmu. To bylo zabudováno do trojlodní křížové baziliky s bočními rameny. Do kostela 130x30 m se vstupovalo chrámovou předstíní s pěti kopulemi, vnitřek byl pokryt mozaikami, vzácnými mramory a freskami. Bazilika byla vyloupena Turky, proměněna v mešitu a nakonec ve skladiště zbraní (viz Parthenon). Ránu z milosti jí uštědřilo zemětřesení, které stejně jako z Artemisia z ní učinilo ložisko stavebního materiálu.

Jan Smit

Pavel Matuška: L. van Beethoven a jeho (dnes již) devátá

Pavel Matuška: Zuzana a starci